

Priručnik za nastavnike

Metode prenošenja znanja o trgovini
ljudima/djecom u osnovnim i srednjim školama

Priručnik za nastavnike

Metode prenošenja znanja o trgovini
ljudima/djecom u osnovnim i srednjim školama

Izdavač:

Zavod za školstvo Crne Gore

u saradnji sa Ministarstvom prosvjete i vladinom Kancelarijom za borbu protiv trgovine ljudima

Recezent:

Zoran Ulama,

Nacionalni koordinator za borbu protiv trgovine ljudima

Autori:

Tijana Šuković, mr. Marijana Radunović, Daliborka Mugoša, Snežana Popović,
Dragana Čuk Milankov

Pokrovitelj:

Ministarstvo prosvjete Crne Gore

Lektura:

Rade Keković

Priprema:

STUDIO Mouse – Podgorica

Za naslovnicu:

nagrađeni rad na konkursu "Stop trgovini ljudima"

(Drinčić Darko, srednja Umjetnička škola na Cetinju, 2010. godina)

Štampa:

M Print – Podgorica

Tiraž:

10 000 primjeraka

Ovaj Priručnik nastao je kao rezultat bliske saradnje Kancelarije za borbu protiv trgovine ljudima i Ministarstva prosvjete Crne Gore sa predstavništvom UNICEF-a u Podgorici u okviru realizacije projekta „Integrisanje principa prevencije u borbi protiv trgovine ljudima/djecom kroz obrazovni sistem“. U izradi Priručnika značajan doprinos dali su i profesori građanskog vaspitanja iz crnogorskih osnovnih škola.

Sadržaj

Umjesto predgovora – kratka recenzija	7
I TEORIJSKI DIO	9
1. PRAVA DJETETA U KONTEKSTU TRGOVINE DJECOM.....	11
1.1. Konvencija o pravima djeteta.....	11
1.2. Participacija	12
2. ZLOSTAVLJANJE I ZANEMARIVANJE DJECE	16
2.1. Pokazatelji zlostavljanja	16
2.2. Reagovanje u situaciji kada dijete otkriva zlostavljanje.....	19
2.3. Mjere prevencije zlostavljanja i zanemarivanja	21
3. TRGOVINA LJUDIMA SA POSEBNIM OSVRTOM NA TRGOVINU DJECOM.....	22
3.1. Osnovna određenja.....	22
3.2. Trgovina ljudima i druga srodna krivična djela - Ilegalne migracije krijumčarenje ljudi/prostitucija- sličnosti i razlike.....	23
3.3. Uzroci trgovine ljudima/djecom.....	24
3.4. Faze trgovine ljudima/djecom	25
3.4.1. Faza vrbovanja žrtava.....	25
3.4.2. Faza transporta žrtava.....	26
3.4.3. Faza eksploatacije žrtava	26
3.5. Trendovi.....	29
3.6. Posljedice trgovine ljudima.....	29
Slučaj „ANITA“	31
3.7. Socijalna inkluzija žrtava nakon izlaska iz lanca trgovine ljudima	34
4. MEHANIZMI BORBE PROTIV TRGOVINE LJUDIMA U CRNOJ GORI.....	37
4.1. Zakonodavni okvir	37
4.2. Institucionalni okvir i međuagencijska saradnja.....	39
5. MJERE PREVENCIJE TRGOVINE LJUDIMA	42
5.1. Preventivne aktivnosti Kancelarije za borbu protiv trgovine ljudima	43
5.2. Podsjetnik i savjeti za mlade.....	45
6. DETEKCIJA TRGOVINE LJUDIMA – INDIKATORI.....	46

II PRAKTIČNI DIO	49
1. Tema: TRGOVINA LJUDIMA (OSNOVNE KARAKTERISTIKE)	
1.1. Primjer I.....	51
1.2. Primjer II.....	53
1.3. Primjer III.....	55
2. Tema: KAKO DA PREPOZNAM I SPRIJEČIM TRGOVINU LJUDIMA	
2.1. Primjer I.....	58
2.2. Primjer II.....	61
2.3. Primjer III.....	64
2.4. Primjer IV	66
3. Tema: ULOGA INSTITUCIJA I ORGANIZACIJA U SPRIJEČAVANJU TRGOVINE LJUDIMA I NJIHOVA MEĐUSOBNA POVEZANOST	
3.1. Primjer I.....	68
3.2. Primjer II.....	70
3.3. Primjer III	72
DODATNI MATERIJAL ZA NASTAVNIKE	76
IZVORI I LITERATURA.....	81

Umjesto predgovora – kratka recenzija

Trgovinu ljudima, kao najsuroviji oblik kršenja osnovnih ljudskih prava, karakterišu fizičko, psihičko, ekonomsko i seksualno iskorišćavanje. Pod trgovinom ljudima se, pored prinudne prostitucije, podrazumijeva i prinudni rad, navođenje na prosjačenje, prodaja ljudskih organa, lažno usvajanje, lažni brak, primoravanje na učestvovanje u kriminalnim radnjama i sl. Trgovina ljudima, manje ili više, pogađa kako razvijene tako i one manje razvijene zemlje svijeta. Generalno, trgovci ljudima za žrtve obično biraju one koji su najosjetljiviji, mete su im najčešće djeca i mlade žene, a strategija im je nemilosrdno zamišljena - da prevare, prisile i dobiju povjerenje potencijalnih žrtava. Djeca često podnose najteža zlostavljanja zato što ih je lakše nadgledati i prisiliti na poslušnost. Mnoge studije pokazuju da su tinejdžeri u dobi od 13 do 18 godina najosjetljivija kategorija društva kada je u pitanju ovaj problem savremenog svijeta, koji ujedno predstavlja ne samo najteži oblik kršenja ljudskih prava, već i dio organizovanog kriminala.

Crna Gora je kroz svoj zakonodavni sistem usvojila najbolje međunarodne standarde kojima se reguliše zaštita od zlostavljanja i iskorišćavanja djece i posebno zaštita dječijih prava. Na nacionalnom nivou Vlada Crne Gore je, zajedno sa svojim partnerima, učinila značajne napore na suzbijanju ove društveno negativne pojave. Krovnu ulogu u koordinaciji svih napora koji se preduzimaju u realizaciji državne politike borbe protiv trgovine ljudima ima Kancelarija za borbu protiv trgovine ljudima koja funkcioniše u okviru Generalnog sekretarijata Vlade. Vlada imenuje Nacionalnog koordinatora za borbu protiv trgovine ljudima, koji je ujedno rukovodilac Kancelarije i Predsjednik nacionalnog radnog tima za praćenje implementacije nacionalne Strategije za borbu protiv trgovine ljudima. Kada je u pitanju zaštita žrtava i potencijalnih žrtava trgovine ljudima, Vlada Crne Gore preko Kancelarije u potpunosti finansira funkcionisanje Skloništa za žrtve trgovine ljudima, obezbjeđujući na taj način svu neophodnu pomoć i zaštitu, počev od bezbjedonosne, medicinske, sociološke, pravne i svake druge.

Kroz dugogodišnje iskustvo ekspertskog tima vladine Kancelarije za borbu protiv trgovine ljudima, došlo se do zaključka koji ukazuje da se zajednica, odnosno društvo ne smije oslanjati samo na periodične treninge i radionice posvećene borbi protiv ovog fenomena, kakav je trgovina ljudima, te da je, s obzirom na značajnu ulogu koju obrazovne institucije imaju, ne samo u obrazovanju i vaspitanju djece, već i formiranju njihove svijesti o brojnim

društvenim opasnostima, jako važno da se sa sprovođenjem edukativnih aktivnosti otpočne upravo u okviru školskog sistema.

U tom smislu, Kancelarija za borbu protiv trgovine ljudima je u cilju sprečavanja mladih da postanu žrtve trgovine ljudima, razvila Program za obuku nastavnika pod nazivom „Integrisanje principa prevencije u borbi protiv trgovine ljudima/djecom kroz obrazovni sistem“, koji je akreditovan od strane Zavoda za školstvo Crne Gore.

Zato sam siguran da će ovakav pristup osigurati održivost projekta budući da su nastavnici građanskog vaspitanja/obrazovanja nakon obuke koju su pohađali osposobljeni da samostalno sprovode ovaj preventivni i edukativni program kao sastavni dio nastavnih i vannastavnih aktivnosti.

Priručnik sadrži teorijski dio koji objedinjava važne informacije iz različitih segmenata borbe protiv trgovine ljudima i praktični dio koji donosi prijedloge načina organizacije časa. Ovaj Priručnik ima za cilj da pruži pomoć nastavnicima građanskog vaspitanja, ali i nastavnicima drugih predmeta u dijelu organizacije samog procesa učenja o fenomenu trgovine ljudima, kao i osmišljavanju načina prezentacije ovih sadržaja učenicima.

Priručnik predstavlja dio obaveza svih nas u obrazovanju mladih generacija, gdje autori dio svoje energije posvećuju traženju odgovora mladim ljudima kako i na koji način da prepoznaju i zaobiđu zamku trgovaca ljudima.

Stoga sam uvjeren da će ovaj Priručnik pomoći da nastavnici kroz svoje iskustvo, kreativnost i entuzijazam, dodatno obogate projekat i doprinesu da djeca nauče i kritički posmatrati svijet oko sebe, da razvijaju svijest o raznim opasnostima na koje mogu naići i doživljaj da imaju moć da zaštite sebe i druge.

Zoran Ulama

I TEORIJSKI DIO

1. PRAVA DJETETA U KONTEKSTU TRGOVINE DJECOM¹

1.1. Konvencija o pravima djeteta

Trgovina djecom predstavlja najgrublji vid kršenja prava koja su garantovana Konvencijom o pravima djeteta. Poznavanje prava od strane djece je prvi preduslov zalaganja za njihovo ostvarivanje i reagovanja u situacijama kada misle da su ona ugrožena.

Prava djeteta pripadaju korpusu ljudskih prava. Svako dijete ih ima bez obzira u kojoj državi živi, koje je nacionalnosti, u kakvom je socio-ekonomskom okruženju, ili u kakvoj kulturi i tradiciji odrasta. Činom ratifikacije² države preuzimaju obavezu da se uzdržavaju od kršenja prava djeteta, da spriječe i kazne kršenje prava djeteta od strane drugih društvenih aktera, kao i da obezbijede uslove za njihovo neometano uživanje. Konvencija o pravima djeteta je međunarodni ugovor sa najvećim brojem ratifikacija – ratifikovale su je skoro sve države svijeta, među kojima je i Crna Gora.

Izdvajanje prava djeteta iz korpusa ljudskih prava odražava uviđanje specifičnosti djece u odnosu na odrasle, prepoznavanje činjenice da pripadnici te grupe imaju specifične potrebe u odnosu na sistem koji obezbjeđuje ljudska prava. Pored toga, usljed specifičnih psihofizičkih karakteristika, djeca su i posebno ranjiva grupa, koja zasluđuje posebnu, dodatnu zaštitu.

Konvencija o pravima djeteta je inovativni dokument time što tretira djecu kao subjekte prava, a ne samo kao predmet pravne zaštite. Ona donosi značajan zaokret u viđenju djece, njihovih kompetencija i odgovornosti. Karakteriše je shvatanje djece kao aktivnih učesnika/ca u društvenim procesima, koji imaju moć donošenja odluka u skladu sa svojim razvojnim mogućnostima. Dijete se više ne gleda isključivo kao pasivni predmet zaštite koju obezbjeđuju odrasli u skladu sa svojom procenom interesa djeteta, niti kao vlasništvo porodice. Ono je autonomno biće, koje, u slučaju potrebe, može biti zaštićeno i od ugrožavanja u okviru porodice (što može biti izuzetno značajno u situacijama trgovine djecom).

Kontekst ljudskih prava nam pruža drugi uvid u nasilje, bez obzira koje je vrste i nad kim se dešava. Naime, čest je stav da je nasilje privatna stvar osoba između kojih se dešava, pogotovo ukoliko se dešava u okviru porodice. Ova

1 *Autorka: Dragana Ćuk Milankov*

2 Čin ratifikacije podrazumijeva preuzimanje od strane države pravnih obaveza koje proističu iz određenog dokumenta.

zabluda dovodi do toga da ne reagujemo u situaciji kada smo svjedoci nasilja. ***Međutim, svako nasilje je, prije svega, kršenje ljudskih prava osobe nad kojom se vrši, bez obzira na to ko ga vrši i nad kim je vršeno.*** U tom smislu, ono se ne može opravdati niti zanemariti, a svi koji su sa tim upoznati ili su po svojoj funkciji za to nadležni, odgovorni su da reaguju kako bi se ono zaustavilo.

Kako se trgovina ljudima, a pogotovo djecom često nadovezuje na razne forme nasilja koje je osoba trpjela i prije nego što je postala žrtva, izložena perspektiva Konvencije daje značajan podstrek inicijativi odraslih (kako roditelja, tako i raznih profesionalaca uključenih u rad sa djecom) da reaguju u situaciji sumnji na izloženost djeteta nasilju. S druge strane, podsticanje samostalnosti djece u donošenju odluka (u skladu sa njihovim razvojnim mogućnostima) kroz podsticanje participacije u raznim domenima života, razvija socijalnu i emotivnu zrelost djece, te sposobnost da sama štite svoje interese, što je, također, izuzetno značajno za prepoznavanje i izbjegavanje opasnosti koje mogu voditi u lanac trgovine ljudima. Stoga će u narednom poglavlju biti nešto više riječi o participaciji mladih u okviru Konvencije o pravima djeteta.

1.2. Participacija

Participacija u kontekstu Konvencije podrazumijeva učestvovanje djece u donošenju odluka. Definisana je kao pravo na slobodu izražavanja sopstvenog mišljenja i pravo da ono bude uzeto u obzir u svim stvarima koje se djeteta neposredno tiču. Ona predstavlja proces djetetovog sve većeg uključivanja u odlučivanje, u skladu sa njegovim/njenim razvojnim kompetencijama.

Na značaj koji se u Konvenciji o pravima djeteta poklanja pojmu participacije, jasno ukazuje činjenica da je ona u ovom dokumentu zastupljena na više načina:

- jedan je od četiri osnovna principa Konvencije, čije je ostvarivanje preduslov ostvarivanja drugih prava
- po viđenju nekih autora, dio je grupe participativnih prava, koja pored prava na slobodu izražavanja sopstvenog mišljenja (član 12) obuhvata i pravo na slobodu izražavanja (član 13), pravo na slobodu mišljenja, savjesti i vjeroispovjesti (član 14), pravo na slobodu udruživanja (član 15), pravo na zaštitu privatnosti (član 16) i pravo na pristup odgovarajućim informacijama (član 17)
- predstavlja i pojedinačni član Konvencije (član 12).

Prepoznavanje prave participacije u situacijama svakodnevnog života nije uvijek jednostavno. Pomoć u tom pravcu pruža ljestvica participacije Rodžera Harta³. Ljestvica predstavlja psihološku dopunu pravnom konceptu participacije, razrađujući razliku između stvarnog učestvovanja i situacija koje djeluju kao da su djeca uključena u odlučivanje, a zapravo nemaju realnu moć ni kontrolu nad donošenjem odluka.

Rodžer Hart izdvaja tri nivoa participacije: neučestvovanje, kvaziparticipaciju i stvarnu participaciju.

I Neučestvovanje – obuhvata sve one situacije u kojima je dijete potpuno isključeno iz procesa donošenja odluka. Može se odvijati kroz sljedeće forme:

- ignorisanje djece – odrasli sami donose odluku koja uključuje dijete, i sami je sprovode (na pr. roditelji odlučuju da je dijete to kojem je potrebna psihološka pomoć, zakazuju termin i odvođe dijete, ne saopštavajući mu/joj ni potpunu informaciju o tome gdje i zbog čega ide) i
- upravljanje odraslih – odrasli donose odluku koja uključuje dijete i saopštavaju je djetetu kako bi je sprovelo (na pr. roditelji donose odluku o izboru srednje škole koju će dijete upisati; dijete podnosi dokumenta na konkurs).

II Kvaziparticipacija – odnosi se na sve one situacije u kojima djeluje da su djeca uključena u donošenje odluka, no njihovo učestvovanje nije suštinsko. Pored pružanja mogućnosti izražavanja sopstvenog mišljenja, **kriterijumi pravog učestvovanja** su blagovremena informisanost djece o svim aspektima problema važnim za mogućnost donošenja odluke, informisanost o sopstvenim nadležnostima u oblasti u kojoj se odluka donosi i pružanje povratne informacije od strane odraslih u slučaju da ne prihvate odluku djeteta ili je ne prihvate u cjelini. Povratnom informacijom odrasli obrazlažu neprihvatanje mišljenja djeteta. Na taj način izražavaju uvažavanje ličnosti djeteta i podstiču razvoj socijalne zrelosti dijeleći sa djetetom informacije koje su dio iskustva odraslih.

Kvaziparticipacija se može manifestovati u sljedećim oblicima:

- manipulacija – djeci se daje mogućnost donošenja odluke bez njihovog znanja o sopstvenim nadležnostima u toj oblasti. Odrasli odluku djece koriste po svom nahođenju, u onim situacijama kada im to odgovara (na pr. učeničkom parlamentu se ostavlja prostor za donošenje odluka bez informisanosti članova i članica parlamenta o njihovim nadležnostima; Nastavničko vijeće se poziva na odluke parlamenta kada su one u skladu sa aktuelnim planovima ili uključivanje učenika u proces rješavanja

3 Hart, R. A. (1997): *Children's Participation - The Theory and Practice of Involving Young Citizens in Community Development and Environmental Care*. New York: Unicef.

sukoba među njima, pri čemu odrasli prihvataju donijeto rješenje samo ukoliko je u skladu sa njihovim, unaprijed definisanim);

- dekoracija – djeca su prisutna kao „ukras“, obično da bi izvršila uticaj na stavove i emocije odraslih (na pr. prilikom odlučivanja o raspodjeli sredstava izvjesnog donatora u ustanovi socijalne zaštite namijenjenoj djeci, sama djeca su uključena u priredbu u čast gostiju, ali njihovo mišljenje nije bilo traženo niti prezentovano na sastanku);
- privid – djeca su uključena u izvjestan događaj, ali na njemu iznose stavove odraslih kao svoje (na pr. djeca na javnim događajima čitaju kao svoje saopštenje - dokument koji su napisali odrasli).

U situacijama dekoracije i privida djeca su obično svjesna da nisu uključena. Tu procjenu teže prave kada je u pitanju manipulacija – često misle da imaju uticaj na donošenje odluke, ne uviđajući da pravu moć i kontrolu pri tome zadržavaju odrasli.

III Prava participacija – odnosi se na one situacije odlučivanja u kojima su djeca informisana o svim bitnim aspektima problema o kojem se odlučuje kao i svojim nadležnostima u toj oblasti, imaju slobodu iznošenja svog mišljenja i dobijaju povratnu informaciju odraslih u slučaju da njihovo mišljenje nije prihvaćeno.

Ona se, takođe, može ispoljiti u više oblika:

- konsultacije – odrasli traže mišljenje djece u izvjesnoj oblasti, jasno iznoseći da će njihove ideje biti razmotrene, a da će odrasli donijeti konačnu odluku;
- odrasli iniciraju akciju, zovu djecu da im se pridruže (na primjer nastavnici žele da pokrenu školski list, zovu učenike da im se pridruže u osmišljavanju koncepta lista i pisanju tekstova);
- djeca iniciraju akciju, zovu odrasle da im se pridruže (na primjer učenici žele da organizuju igranku u školi kako bi prikupili novac za svoje drugove i drugarice koji su materijalno ugroženi, pa zovu nastavnike da im pomognu da realizuju tu ideju);
- zajedničko odlučivanje djece i odraslih;
- djeca samostalno donose odluku, odrasli je poštuju.

Podsticanje stvarne participacije djece od najranijih dana (naravno, uvažavajući njihove razvojne mogućnosti), kako u okviru porodice, tako i u okviru drugih

društvenih sistema-čiji je dio dijete,ima značajan uticaj na prevenciju trgovine djecom. Ravnopravno učestvovanje djece u odlučivanju podstiče njihovu intelektualnu, socijalnu i emotivnu zrelost. Djeca upoznaju svoje kompetencije, razvija se njihovo kritičko mišljenje, samostalnost i odgovornost, sigurnost u sebe, snalaženje u socijalnom okruženju, kao i inicijativa da se ono mijenja kako bi u većoj mjeri bilo prilagođeno njihovim potrebama. Time su sposobna da lakše prepoznaju zamke trgovaca i imaju snage da im se odupru. Za njih nije karakteristično bezuslovno prihvatanje autoriteta odraslih (kao jedna od najbitnijih ranjivosti djece - potencijalnih žrtava), već sloboda da preispituju stavove koje odrasli nude. Dalje, ta djeca su dobro socijalno integrisana, ne funkcionišu na rubu zajednice, te bi svaka promjena bila uočljiva i podstakla bi reagovanje. Odrastajući u odnosu međusobnog uvažavanja sa značajnim odraslim figurama, manja je verovatnoća da bi dijete neku bitnu novinu u svom životu prećutalo (kao što trgovci često traže), te bi se otvorio prostor da i odrasli na vrijeme reaguju na eventualni pokušaj trgovine djetetom. Na kraju, dijete koje je naučeno da uvažava različitost mišljenja, uvažava i različitost generalno, lakše prihvata druge bez procjenjivanja i etiketiranja. Time mogu značajno olakšati reintegraciju djeci koja se nakon izlaska iz lanca trgovine ljudima vraćaju u zajednicu.

Iz navedenog proizilazi ***da nastavnici već naporom da participacija djece postane integralni dio kulture škole, čine mnogo na prevenciji trgovine ljudima.***

2. ZLOSTAVLJANJE I ZANEMARIVANJE DJECE⁴

Zlostavljanje i zanemarivanje obuhvataju različite oblike nasilja koji ostavljaju duboke ožiljke na psihi djeteta. Pod zlostavljanjem se podrazumijeva ponašanje osobe u koju dijete ima povjerenja ili propust osobe da reaguje, koji ugrožavaju djetetov psihički i/ili fizički razvoj (fizičko povrjeđivanje, emotivno odbacivanje, ponižavanje, kritičizam djeteta, seksualno zlostavljanje ...). Zanemarivanje se definiše kao propust da se omogući zadovoljenje djetetovih potreba (nepružanje adekvatne hrane, mjesta za život, propust da se zadovolje djetetove emotivne potrebe, zanemarivanje djetetovih medicinskih potreba, edukativnih potreba i slično). Sve više autora zanemarivanje ne vidi kao suštinski različitu pojavu, već ga smatra formom zlostavljanja.

Djeca koja su bila izložena zlostavljanju i/ili zanemarivanju, između ostalog, gube sigurnost u sebe i samopoštovanje (ili ne dobijaju šansu da ih razviju), nemaju razvijenu mrežu društvenih odnosa, nemaju oslonac u odrasloj osobi, a u isto vrijeme, imaju izraženu žudnju za ljubavlju i pripadanjem. Time su u većoj mjeri podložna da postanu plijen trgovaca ljudima, te će stoga o ovoj pojavi biti nešto više riječi u daljem tekstu.

2.1. Pokazatelji zlostavljanja

Prijavljivanje zlostavljanja od strane drugih, je često jedini način zaustavljanja ovog nasilja. Djeca žrtve zlostavljanja teško o tome pričaju – plaše se da će zlostavljač saznati i kazniti ih; ukoliko je zlostavljač emotivno bitna osoba djetetu (kao što uglavnom jeste) plaše se i sankcija društva usmjerenih na zlostavljača (radije će ostati sa roditeljem i trpjeti nasilje nego rizikovati da budu odvojeni od roditelja i da roditelj bude „povrijeđen“ sankcijama); vjeruju da su nasilje koje trpe i zaslužili kao i da su sami odgovorni za to što im se dešava (što je karakteristično za psihološki status žrtve); stide se radnji koje su im bile nametnute, itd. Stoga je veoma važno prepoznavanje potencijalnih pokazatelja zlostavljanja i spremnost da se na njih odreaguje.

4 Autorka: Dragana Ćuk Milankov

Znaci zlostavljanja koji se mogu primijetiti u kontaktu sa djetetom su sljedeći:

- modrice, posjekotine, opekotine i druge fizičke povrede, za koje dijete ne daje prihvatljivo objašnjenje, ili ne želi da ih objašnjava,
- ponavljane fizičke povrede (na pr. modrice koje se uvijek javljaju na istom mjestu), ili koje se javljaju sve češće i sve su ozbiljnije,
- pojava problema u učenju ili nezainteresovanosti za školu,
- povlačenje iz socijalnih kontakata,
- upadljiv strah da je uradilo nešto pogrešno,
- dijete je stalno na oprezu, kao da očekuje da se nešto loše desi,
- ekstremi u ponašanju (ekstremna pasivnost ili ekstremna agresivnost),
- utisak da dijete nije emotivno vezano za roditelja ili staratelja,
- ponašanje neadekvatno očekivanoj zrelosti – dijete se ponaša upadljivo roditeljski prema drugoj djeci ili upadljivo infantilno,
- pojava agresivnog ponašanja,
- promjene raspoloženja,
- strah od odraslih,
- izraženo nepovjerenje prema ljudima,
- korišćenje alkohola i droga,
- samodestruktivno ponašanje, počev od samopovrjeđivanja, do pokušaja suicida,
- sniženo raspoloženje, plačljivost, nisko samopoštovanje,
- teškoće koncentracije,
- poremećaji ishrane (uzimanje ekstremno malo ili ekstremno mnogo hrane),
- uzrasno neadekvatno znanje o seksualnosti i interesovanje za to,
- upadljiva zavodljivost u odnosima sa drugim ljudima, obično izraženija prema osobama suprotnog pola,
- izbjegavanje svih sadržaja vezanih za seksualnost,
- odbijanje presvlačenja pred drugima ili učestvovanja u fizičkim aktivnostima,
- noćne more,
- noćno umokravanje,
- strah od određene bliske osobe,

Prepoznavanje zlostavljanja može biti otežano uobičajenim pogrešnim shvatanjima o prirodi ove pojave - mitovima koji zamagljuju činjenice. Neki od najčešćih mitova su sljedeći:

- zlostavljanje je samo ako se radi o fizičkom nasilju
Fizičko nasilje je samo jedna vrsta zlostavljanja. Emotivno nasilje, takođe, spada u zlostavljanje, a pri tom je suptilnije, teže se prepoznae, pa se rjeđe na njega reaguje,

- samo loši ljudi zlostavljaju svoju djecu
U realnosti nije sve tako jednostavno. Ne nanose svi zlostavljači povrede djeci namjerno. Neki od njih su i sami bili žrtve zlostavljanja, pa ne znaju za drugačiji način roditeljstva. Neki od njih se bore sa mentalnim oboljenjem,
- zlostavljanje djece se ne dešava u „dobrim“ porodicama
Zlostavljanje se dešava u porodicama različitih ekonomskih mogućnosti, nacionalnosti, religijskih opredjeljenja, kulturoloških obilježja,
- zlostavljači su većinom djetetu strane osobe
Upravo suprotno. Iako se ponekad dešava da strana osoba zlostavlja dijete, najčešće su to osobe bliske djetetu, osobe za koje je dijete emotivno vezano,
- djeca koja su bila zlostavljana, kao roditelji najčešće zlostavljaju svoju djecu
Iako je veća vjerovatnoća da dijete koje je doživjelo zlostavljanje kao roditelj nastavi ovaj ciklus nego da to uradi osoba koja nije imala takvo iskustvo, neki odrasli koji su bili žrtve zlostavljanja upravo nastoje da svoju djecu zaštite od svakog nasilja i postaju odlični roditelji. Dakle, djetinjstvo bez nasilja nije garancija da osoba neće postati zlostavljač.

Zlostavljanje se može identifikovati i na osnovu ponašanja roditelja u kontaktu sa nastavnicima. Neki od znakova prisustva zlostavljanja u porodici su sljedeći :

- roditelj ne pokazuje interesovanje ni brigu za dijete,
- negira postojanje djetetovih teškoća u školi, ili kod kuće („pogrešno ste primijetili“ ; „sa djetetom je sve u redu“), ili dijete okrivljuje za njih,
- traži od nastavnika da primijeni stroge disciplinske mjere ukoliko dijete nije poslušno,
- dijete vidi kao loše, bezvrijedno i doživljava ga kao teret,
- rijetko gleda dijete, skoro nikad ga ne dotiče,
- zahtijeva od djeteta nivo školskog postignuća koji dijete ne može da dostigne,
- obrnute uloge roditelj – dijete: roditelj od djeteta zahtijeva da brine o njemu, o tome šta njemu treba i šta je njemu važno, da ga štiti (na pr. od loših ljudi iz sredine, koji bi da povrijede roditelja, time što će ćutati o stvarima koje se dešavaju u kući) i generalno da se fokusira da u svakom trenutku zadovoljava emotivne potrebe roditelja.

Prosvjetni radnici su po prirodi svoje profesije izuzetno značajan dio reagovanja sistema u cilju zaustavljanja zlostavljanja – konstantno su u kontaktu sa djecom, umiju da prepoznaju promjene u njihovom ponašanju, poznaju psihološki razvoj djece i umiju da prepoznaju odstupanja, umiju da uspostave komunikaciju sa

djecom i izgrade odnos povjerenja. To čini i njihovu odgovornost da prepoznaju i zaustave nasilje.

2.2. Reagovanje u situaciji kada dijete otkriva zlostavljanje⁵

Ako dijete počne da otkriva nasilje koje trpi, ta priča za slušaoca može da bude zastrašujuća, a reakcija osobe kojoj je dijete odlučilo prvoj da povjeri svoju tajnu je često presudna za dijete. Ukoliko na osnovu reakcije te osobe zaključi da je loše što je to ispričalo, ili da je ono samo loše zbog toga što su mu/joj se takve stvari dešavale, možda se više nikada neće usuditi da to iskustvo nekom otkrije.

Slušajući ispovjest djeteta, osoba može da bude zabrinuta i uplašena za njegovu bezbjednost, a i za svoju; može biti nesigurna šta da kaže i kako da reaguje; može biti zbunjena da li je to što dijete govori istina; može biti ljuta na osobu koja dijete zlostavlja; može čak poželjeti da dijete odvede svojoj kući. Sve ove reakcije su ljudske i očekivane, ali obično ne pomažu djetetu.

Prvo što je veoma bitno da čuje od vas u toj situaciji je da je dobro uradilo što je to ispričalo.

Drugo, veoma je bitno da pokažete da mu verujete. Nemojte ga ispitivati u istražnom maniru, jer će to dijete vjerovatno shvatiti kao znak nevjerovanja.

Nemojte ga siliti da vam ispriča više no što je u tom trenutku spremno („Ispričaj mi sve, biće ti lakše.“). Poštujte njegove granice.

Nemojte napadati njegove roditelje, odnosno osobu koja ga je zlostavljala („Tvoj otac je samozivi alkoholočar!“) – dijete će početi da ih brani, a vi ćete odjednom u njegovim očima postati neprijatelj. Šta god dijete trpjelo od strane roditelja ili druge odrasle osobe za koju je emotivno vezano, oni su djetetu i dalje važni. Oni su djetetov oslonac, sigurnost, koliko god to čudno zvučalo, jer je to sredina kojoj ono pripada. Uz to, djetetova samoprocjena zavisi od načina na koji procjenjuje njih (ako su mama ili tata loši, šta da misli o sebi – ono je poteklo od njih, dio je njih). I, kao najvažnije, ne zaboravite da, šta god da je dijete preživjelo od bliske osobe koja je zloupotrijebila njegovo povjerenje, ono je i dalje voli i želi da i ona voli nju.

⁵ Preuzeto iz D. Cuk Milankov: **Priručnik za nastavnike osnovnih škola za interaktivni rad sa djecom u programu zaštite prava djeteta i prevencije trgovine djecom**; Save the Children UK, Program za Crnu Goru; Podgorica, 2007.

Uvjerite ga da njegova bezbjednost nije ugrožena time što je otkrilo nasilje.

Potrebno mu je da čuje od vas da nije ono krivo za nasilje koje mu se desilo i da ono što vam je otkrilo u razgovoru, neće promijeniti vašu sliku o njemu, da je i dalje prihvaćeno.

Sljedeći konkretni savjeti vam mogu pomoći da izvedete ovakav razgovor, ako se nekada nađete u toj situaciji :

- pronadite mirno i tiho mjesto za razgovor, gdje vas drugi ne mogu čuti niti vidjeti,
- sjedite, nemojte stajati iznad djeteta – takva situacija stvara doživljaj ispitivanja i utvrđivanja krivice,
- budite taktični, pažljivo birajte riječi, nemojte procjenjivati postupke djeteta („Znači, ti si bio nepažljiv i zato se mama naljutila“),
- pustite dijete da priča, nemojte ga prekidati, niti tumačiti ono što priča, pretpostavljati šta se zatim desilo, samo ga pažljivo slušajte,
- utvrdite šta dijete očekuje od vas. Možda samo želi da obećate da nikom nećete ispričati njegovu tajnu. Budite pažljivi pri davanju obećanja, jer je veoma važno da ih ispunite. Možda ste jedina osoba u koju dijete u ovom trenutku ima povjerenja,
- budite smireni – reakcije kao što su iznenađenje, gađenje, ili strah, mogu zbuniti i uplašiti dijete,
- prihvatite djetetova osjećanja, pokažite mu da je u redu biti ljut, uplašen, tužan ili već kako god se dijete osjeća,
- recite djetetu da želite da mu pomognete i recite mu šta konkretno namjeravate da uradite – na taj način gradite odnos povjerenja. Dopustite i da se dijete protivi nekim mjerama koje biste preduzeli (na pr.saznaće vršnjaci). Saslušajte njegove razloge protiv, pokušajte da razumijete zbog čega mu je to važno, a zatim mu obrazložite zbog čega je vama važno da preduzmete poteze koje planirate, na koji način mislite da je to dobro za dijete,
- recite mu da je vaš posao da prijavite slučajeve koji ugrožavaju zdravlje, razvoj i život djece,
- prijavite nadležnima – školskom psihologu i / ili pedagogu i zajedno sa njima, nadležnom Centru za socijalni rad koji će pokrenuti dalju proceduru.

2.3. Mjere prevencije zlostavljanja i zanemarivanja

Uzroci zlostavljanja i zanemarivanja se obično vide u određenim karakteristikama društva (siromaštvo, nezaposlenost, nedovoljno razvijene socijalne službe) i karakteristikama roditelja (loša ekonomska situacija porodice; prisustvo nasilja u porodici; zloupotreba alkohola ili droga od strane roditelja, prisustvo psihijatrijskih oboljenja, nedovoljna emotivna i socijalna zrelost roditelja, itd.). U skladu sa tim se i mjere prevencije usmjeravaju ka unapređivanju pomenutih faktora: sprovode se mjere podsticanja zapošljavanja i unapređivanja materijalnog položaja stanovništva, širi se mreža socijalnih službi i povećava njihova dostupnost, unapređuje se obuhvatnost uključivanja djece u sistem (podstiče se uključivanje djece u vrtiće, povećava se dostupnost zdravstvenih usluga), organizuju se edukacije roditelja u cilju unapređivanja roditeljskih vještina i sl.

Navedeno klasično sagledavanje mjera prevencije polazi sa stanovišta da odigravanje nasilja (u najširem smislu – verbalnog, emotivnog, socijalnog, fizičkog) uključuje dva aktera: nasilnika i žrtvu. Time se zanemaruje postojanje trećeg aktera, koji se u oblasti obrazovanja za društvenu pravdu naziva čutljivom gomilom. Pojam čutljive gomile podrazumijeva osobe koje su svjedoci određenog nasilja i ne preduzimaju ništa da ga spriječe. Nereagovanjem se nasilju daje legitimitet i omogućava se njegovo neometano dalje odvijanje. U tom smislu bi efikasne mjere prevencije morale obuhvatiti i podsticanje građana i građanki da nasilje (generalno, pa i zlostavljanje i zanemarivanje djece) prepoznaju kao takvo i na njega reaguju.

Posljednjih godina se u obrazovni sistem sve više uvode mjere koje iz korijena mijenjaju stav prema nasilju. Uvode se programi usmjereni na zaštitu djece od nasilja (na pr. UNICEF-ov program „Škola bez nasilja“). Time nasilje postaje vidljivije i sistemski se ohrabruje njegovo zaustavljanje. Ovakve obuhvatne akcije koje mijenjaju funkcionisanje samih institucija, se kao mjere prevencije pokazuju vrlo produktivnim, sa dugoročnim i opsežnim efektima.

3. TRGOVINA LJUDIMA SA POSEBNIM OSVRTOM NA TRGOVINU DJECOM

3.1. Osnovna određenja

Trgovina ljudskim bićima je pojava sa veoma dugom historijom, koja datira još od vremena robovlasničkih odnosa u Starom Egiptu i Rimskom carstvu. Iako je ropstvo zvanično ukinuto 1862. godine, milioni ljudi širom svijeta žive u uslovima sličnim ropstvu i bivaju eksploatisani na najgrublje načine. Iz tog razloga kažemo da trgovina ljudima predstavlja „moderno ropstvo“.

Prema podacima Ujedinjenih nacija oko 600.000 žena, djece i muškaraca, svake godine završe u stanju modernog ropstva. Međunarodna organizacija rada (*ILO-International labour organization*) procjenjuje da kriminalne grupe koje se bave trgovinom ljudskim bićima zarade skoro 150 milijardi dolara godišnje, kroz seksualnu i ekonomsku eksploataciju, što trgovinu ljudima svrstava u jednu od tri najprofitabilnije kriminalne aktivnosti, odmah poslije trgovine drogom i oružjem.

Trgovina ljudima predstavlja jedan od najtežih oblika kršenja fundamentalnih ljudskih prava. Žrtve trgovine ljudima nemaju slobodu kretanja, slobodu izbora i kontrole nad svojim životom. Trgovci ljudima, koristeći se prevarom, nasiljem i eksploatacijom, tretiraju ljude kao robu, dok žrtve žive u uslovima prisile i straha.

Primarni međunarodni pravni instrument koji se bavi pitanjem trgovine ljudima je Protokol Ujedinjenih nacija za sprečavanje, suzbijanje i kažnjavanje trgovine ljudima, naročito ženama i djecom, koji dopunjava Konvenciju protiv organizovanog međunarodnog kriminala iz 2000. godine, u kojem je trgovina ljudima definisana kao „vrbovanje, prevoženje, prevođenje, prebacivanje, skrivanje i primanje lica, putem prijetnje silom ili upotrebom sile ili drugih oblika prisile, otmice, prevare, obmane, zloupotrebe ovlašćenja ili teškog položaja, davanja ili primanja novca ili drugih koristi da bi se dobio pristanak lica koje ima kontrolu nad drugim licem, u cilju eksploatacije. Eksploatacija obuhvata, kao minimum, eksploataciju prostitucije drugih lica ili druge oblike seksualne eksploatacije, prinudni rad ili službu, ropstvo ili odnos sličan ropstvu, servitut ili uklanjanje organa“.

Trgovinom ljudskim bićima smatra se i: vrbovanje, prevoženje, prebacivanje, skrivanje ili primanje djeteta za svrhe eksploatacije, čak i ako nije obuhvaćeno bilo koje od sredstava iznijetih u navedenoj definiciji. Dakle, prodaju djece možemo definisati kao bilo koju radnju ili transakciju kojom bilo koje lice ili grupa lica prebacuje neko dijete nekom drugom za novčanu ili bilo koju drugu naknadu. U kontekstu Konvencije Ujedinjenih nacija o dječjim pravima trgovina djecom predstavlja najgrublje kršenje niza prava koje ona garantuje: prava na život, prava na opstanak i razvoj, pravo na zaštitu od diskriminacije i kažnjavanja, prava na zaštitu od fizičkog i mentalnog nasilja, prava na zaštitu od ekonomskog i seksualnog eksploatisanja. Najgrublja eksploatacija djece, bez obzira o kom obliku eksploatacije se radi, dešava se upravo putem trgovine.

3.2. Trgovina ljudima i druga srodna krivična djela - Ilegalne migracije/krijumčarenje ljudi/prostitutacija - sličnosti i razlike

Proteklih decenija trgovina ljudima se od strane šire javnosti najčešće poistovjećivala sa pojmom ilegalne migracije - krijumčarenja ili prostitutcije, što je pogrešno. Postoje bitne razlike između ovih pojmova.

Trgovina ljudima vs. ilegalne migracije i krijumčarenje ljudi

Ilegalna migracija podrazumijeva prelazak granice na nelegalan način, koji se odvija dobrovoljno, najčešće u zamjenu za novčanu naknadu. U slučaju krijumčarenja, odnos između osobe koja je prešla granicu i osobe koja joj je to omogućila, završava se dolaskom na željenu destinaciju u stranoj zemlji.

Cilj organizatora krijumčarenja jeste zarada od prebacivanja ilegalnih migranata preko granice jedne ili više zemalja.

S druge strane, u slučajevima trgovine ljudima žrtva može, ali i ne mora preći granicu i taj prelazak može biti i legalan i ilegalan. Cilj trgovaca ljudima je eksploatacija osoba po dolasku na odredište, te njihov odnos ne prestaje prelaskom preko granice.

Međutim, važno je napomenuti da ilegalne migracije imaju gotovo iste uzroke kao i trgovina ljudima i da se sa stanovišta (potencijalne) žrtve u lanac trgovine ljudima najčešće ulazi kroz pokušaj migracije.

Trgovina ljudima vs. prostitucija

Trgovina ljudima se često poistovjećuje sa prostitucijom zato što je najčešći oblik eksploatacije žrtava trgovine ljudima, upravo seksualna eksploatacija. Ipak, seksualna eksploatacija predstavlja samo jedan od oblika trgovine ljudima pored: prinudnog rada, prinudnog prosjačenja, prinude na vršenje krivičnih djela, ilegalnog usvojenja, prinudnog braka, trgovine organima i drugih.

Prostitucija se odvija uz pristanak osobe, dok se trgovina ženama u svrhu seksualne eksploatacije odnosi prije svega na prinudnu prostituciju, koja podrazumijeva ograničeno i kontrolisano kretanje, oduzimanje ličnih dokumenata, nametanje velikog broja klijenata, fizičko i psihičko zlostavljanje.

Osoba koja se bavi prostitucijom, sa druge strane, može da raspolaze svojim tijelom i svojom zaradom, ima slobodu kretanja i može slobodno da odluči o tome da li će nastaviti da se bavi prostitucijom ili ne.

3.3. Uzroci trgovine ljudima/djecom

Uzroke trgovine ljudima dijelimo na tzv. “push” i “pull” faktore, odnosno faktore koji “guraju” ili “privlače” žrtve da upadnu u zamke koje im postavljaju trgovci ljudima. Tako s jedne strane loše ekonomske prilike, nezaposlenost, ratovi, nasilje u porodici, diskriminacija i slične životne okolnosti utiču na ljude da u potrazi za boljim životom ili obezbjeđivanjem osnovnih egzistencijalnih uslova, potraže posao ili nastave školovanje u drugom gradu ili državi, dok s druge strane, u bogatijim zemljama postoji rastuća potražnja za jeftinim proizvodima, uslugama i jeftinom radnom snagom .

Najveći procenat identifikovanih žrtava trgovine ljudima čine osobe ženskog pola, pa su određeni uzroci ove negativne društvene pojave rodnog karaktera, dok se ostali odnose podjednako i na žene i muškarce.

Kao najčešći uzroci trgovine ljudima pojavljuju se:

- **ekonomski**

Najvidljiviji uzroci trgovine ljudima jesu upravo ekonomske prirode. Savremeni ekonomski procesi imaju za posledicu sve striktniju ekonomsku politiku, koja često za sobom povlači ukidanje brojnih radnih mjesta. U potrazi za boljim životom, ljudi prihvataju razne lažne ponude za brzu i dobru zaradu i na taj način postaju žrtve trgovine ljudima;

- **religiozni i kulturni običaji**

Različiti kulturološki obrasci olakšavaju odvijanje trgovine ljudima, kao što su npr. običaj “poklanjanja” kćerki budućim muževima bez njihovog pristanka.);

- **polna diskriminacija**

Predstavlja glavni razlog zbog koga većinu žrtava trgovine ljudima čine osobe ženskog pola. Diskriminacija žena ogleda se u njihovom niskom statusu u društvu, naročito u nerazvijenim i zemljama u razvoju, očekivanjima od žena da ispune predodređene uloge u društvu i porodici, komercijalizaciji njene seksualnosti, nedostatku obrazovanja i slično.);

- **nasilje nad ženama i djecom**

Nasilje nad ženama i djecom, koje je, nažalost, i danas prisutno u društvu, predstavlja plodno tlo za trgovinu ljudima. Zbog toga što očajnički žele da pobjegnu iz sredine u kojoj je zastupljeno nasilje i zlostavljanje, žene često odlaze u inostranstvo i postaju lak plijen trgovaca bijelim robljem.).

3.4. Faze trgovine ljudima/djecom

Proces trgovine ljudima se odvija kroz tri faze:

- fazu vrbovanja, odnosno regrutovanja;
- fazu transporta i
- fazu eksploatacije žrtve trgovine ljudima.

3.4.1. Faza vrbovanja žrtava

Najčešći način vrbovanja jesu oglasi. Poslovi koji se nude preko oglasa obično su dobro plaćeni, sa pokrivenim troškovima puta i vize, obezbijedenim smještajem, u kojima se najčešće traže mlade i atraktivne osobe. U mnogim zemljama porijekla, posebno u ruralnim sredinama, ljudi nemaju naviku provjeravanja legitimeteta oglasa ili agencija koje nude naizgled primamljive poslovne aranžmane.

Nije rijedak slučaj da žrtve trgovine ljudima budu vrbovane od strane njihovih poznanika, prijatelja, pa čak i rođaka, koji im obično nude neki posao ili im preporučuju neku drugu osobu kojoj bi mogle da se obrate za posao. U ovom slučaju je najmanja vjerovatnoća da će (potencijalna) žrtva posumnjati šta se u stvari krije iza takve ponude.

Ostali načini vrbovanja su kidnapovanje, prodaja od strane članova porodice, prodaja od strane službenika unutar državnih institucija (npr. sirotišta).

Ono što je karakteristično za gotovo sve oblike vrbovanja jeste da su oni usmjereni ka nezadovoljenim potrebama potencijalne žrtve: pronalazak dobro plaćenog posla, obezbjeđivanje egzistencije sebi i svojim najbližim, ostvarivanje želja i snova na nekom drugom mjestu.

U posljednje vrijeme Internet postaje značajan instrument vrbovanja, kao mjesto na kojem postoji mnoštvo društvenih mreža i pričaonica na kojima se ljudi, prvenstveno mladi, mogu upoznati i gdje se mogu pronaći razni oglasi za posao, konkursi za školovanja u inostranstvu, za izbore za mis i slično, među kojima se mogu kriti zamke trgovaca ljudima.

3.4.2. Faza transporta žrtava

Poslije faze vrbovanja, slijedi faza transporta, odnosno prevoza žrtve, od mjesta u kojem je žrtva živjela do mjesta gdje će biti eksploatisana. Cilj trafikanta u ovoj fazi jeste da žrtvu udalji od njene porodice i prijatelja, time je izolujući, kako bi je lakše kontrolisao. U ovoj fazi žrtve se transportuju raznim prevoznim sredstvima: automobilom, kombijem, vozom, avionom... Trgovci ljudima uglavnom imaju već uhodane rute prebacivanja žrtava za koje vjeruju da im obezbjeđuju najveću sigurnost. Mnoge žrtve nisu nikada ranije napuštale svoju zemlju i potpuno su zavisne od trgovaca ljudima. Neke napuštaju svoj dom bez posjedovanja pasoša, jer im je rečeno da nema stvarne potrebe da ga imaju, ili da će ga dobiti kasnije. Ako imaju pasoš, trgovci ljudima ga često oduzmu i drže kod sebe kao sredstvo obezbjeđenja protiv žrtve.

3.4.3. Faza eksploatacije žrtava

Kada žrtva stigne na odredište, započinje faza njene eksploatacije. Eksploatacija podrazumijeva načine na koje se žrtve koriste radi postizanja krajnjeg cilja, a to je ostvarivanje profita trgovaca ljudima.

Kao mehanizme za kontrolu žrtva trgovine ljudima i sprečavanje mogućeg pokušaja bijega, pobune ili traženja pomoći, trgovci ljudima tokom faze eksploatacije najčešće koriste:

- prijetnju ili korišćenje nasilja nad porodicom žrtve;
- prinudno zatvaranje na nepoznatim lokacijama;
- oduzimanje pasoša žrtve ili drugih identifikacionih isprava;

- prinudu na korišćenje i time stvaranje zavisnosti od alkohola i droga;
- sprječavanje ostvarivanja kontakta, nalaženja pomoći, dobijanja informacija o ličnim pravima u zemljama odredišta (npr. pravo na podnošenje zahtjeva za dozvolu boravka, za radnu dozvolu i sl.);
- stalno mijenjanje lokacija kako bi se spriječilo razvijanje ličnih kontakata između žrtava;
- fizičko nasilje;
- lišavanje hrane, toplote ili sna i
- ucjenjivanje.

Oblici trgovine djecom su sledeći:

- *Seksualna eksploatacija*

Podrazumijeva prisilu na pružanje seksualnih usluga uglavnom u bordelima, barovima, salonima za masažu. Iako statistike pokazuju da su žrtve trgovine ljudima u svrhu seksualne eksploatacije najčešće žene i djevojčice, to mogu biti i dječaci i mlađi muškarci.

Druga forma seksualne eksploatacije jeste prinuda na izradu pornografskog materijala, koji se većinom distribuira preko interneta. Danas je to veoma organizovana i veoma komercijalna kriminalna djelatnost.

Prema podacima UNICEF-a 2 miliona djece su žrtve komercijalne seksualne eksploatacije.

- *Prisila na prosjačenje*

Djeca su prinuđena da prose na određenim, uglavnom prometnim mjestima i to veliki broj sati, bez obzira na vremenske prilike. Najčešće prose u grupama, uz jednog odraslog nadzornika koji ih kontroliše i prikuplja sav novac koji zarade. Za prisilno prosjačenje se iskorišćavaju i djeca sa invaliditetom, a u nekim slučajevima, djeca bivaju namjerno osakaćena, kako bi se eksploatisala na taj način.

- *Prisila na vršenje krivičnih djela*

Podrazumijeva prinudu djece na vršenje džeparenja, krađe, prevare i drugih krivičnih djela radi ostvarivanja profita trgovca. Neka od trafikovane djece se iskorišćavaju i kao kuriri za prenos droge, pa im se droga često besplatno daje kako bi postali zavisnici i na taj način uvučeni u zamku trgovaca ljudima.

- *Prisilni rad*

Djeca su prinuđena na obavljanje poslova koji nisu u skladu sa njihovim razvojnim, psihofizičkim mogućnostima, često u uslovima opasnim po njihovo zdravlje. Najčešće se radno eksploatišu na plantažama, u fabrikama, ali i u domaćinstvu. Od njih se zahtijeva da rade veliki broj sati, uz minimalnu ishranu i loše uslove života.

- *Trgovina radi usvojenja*

Usvojenje predstavlja poželjno alternativno rješenje za dijete koje je bez roditeljskog staranja. Usvojenje je mjera kojom treba u najboljem interesu djeteta da se nađe odgovarajući trajni porodični smještaj i zasniju novi porodični odnosi. Nažalost, usvajanje ponekad prati i novčana naknada za posrednike. Komercijalizovani oblici usvajanja se odvijaju i kao djelatnost organizovanih kriminalnih grupa, te su praćeni elementima trgovine ljudskim bićima.

- *Trgovina radi sklapanja braka*

Sklapanje braka uz miraz ili neku drugu dobit predstavlja ustaljen običaj u kulturi pojedinih grupa naroda. Djevojčice se bez svog znanja prodaju, ulaze u nepoznata domaćinstva i nameće im se brak, koji je obično pun raznih formi nasilja.

Danas se smatra neprihvatljivim da djeca ulaze u brak, prvenstveno iz zdravstvenih razloga, koji uključuju fizičku i emocionalnu (ne)zrelost.

- *Zloupotreba djece u cilju trgovine organima*

Velika potražnja za organima u cilju transplantacija, te postojanje crne berze organa, pokreće i ovu vrstu trgovine ljudskim bićima. Djeca se biraju na osnovu svojih fizičkih karakteristika, prema trenutnim zahtjevima „tržišta“.

- *Prisila na učešće u oružanim sukobima*

Regrutovanje djece za učešće u oružanim snagama, često je vezano za nezakonito prebacivanje preko granice, otmicu iz porodičnog doma i trgovinu ljudskim bićima. Prisilno regrutovana ili oteta djeca na područjima u okviru kojih se odvijaju ratni sukobi najčešće budu korišćena kao kuriri, kuvari, vojnici, pa i za pružanje seksualnih usluga vojnicima.

Navedeni oblici eksploatacije se ne javljaju uvijek izolovano. Eksploatacija određene osobe često obuhvata više formi: seksualna eksploatacija može biti združena sa prisilom na rad u domaćinstvu, trgovina radi sklapanja braka obično

uključuje i seksualnu eksploataciju i prisilu na rad u domaćinstvu; prisila na prosjačenje može biti združena sa prisilom na vršenje krivičnih djela, itd.

3.5. Trendovi

Crna Gora je uglavnom zemlja tranzita, a u manjem obimu zemlja porijekla i krajnje destinacije žrtava trgovine ljudima. U Crnoj Gori trgovina ljudima nema karakter pojave, već je riječ o pojedinačnim slučajevima.

Prema statističkim pokazateljima, u periodu od 2004-2014.godine, najzastupljeniji vid trgovine ljudima je oblika seksualne eksploatacije, dok su registrovana i 2 slučaja trgovine ljudima oblika radne eksploatacije.

Žrtve trgovine ljudima identifikovane u Crnoj Gori su pretežno strani državljani/ke (najčešće starosti od 17 do 45 godina) i u manjem broju maloljetna lica (starosti od 12-17 godina) porijeklom iz Srbije, Kosova, Makedonije, Bosne i Hercegovine, Ukrajine i u manjoj mjeri porijeklom iz Crne Gore. Djeca Romi, Aškali i Egipćani, raseljene porodice iz ratom zahvaćenih područja se pojavljuju kao najranjivija kategorija stanovništva u odnosu na trgovinu ljudima/djecom.

Primjeri iz prakse ukazuju da većina žrtava trgovine ljudima ne posjeduje visok nivo obrazovanja, kao i da većina potiče iz sredina u kojima je jako ukorijenjen diskriminatorski odnos prema ženskom polu, koji se reflektuje i na tržištu rada. Takođe, većinu njihovih porodica odlikuje visok stepen porodičnog nasilja, koje nerijetko i same trpe.

Statistika govori da je većina identifikovanih žrtava u Crnoj Gori napustila svoje domove rizikujući sve u korist male nade u bolju budućnost i na taj način vrlo često upadajući u zamke onih koji zloupotrebljavaju njihov težak socio-ekonomski položaj.

3.6. Posljedice trgovine ljudima

U kojoj mjeri će biti izražene posljedice eksploatacije, svakako zavisi od same osobe (njenog uzrasta, zrelosti,...) i vremena provedenog u lancu trgovine ljudima. Nasilje kojem je žrtva bila izložena obično ostavlja opsežne i dugotrajne posljedice.

Fizičko zdravlje može biti ugroženo uslijed izloženosti fizičkom i seksualnom nasilju i propusta (nebrige) da se obezbijede adekvatni higijenski uslovi i medicinska pomoć kada je potrebna. Kada su u pitanju djeca kao žrtve, nebriga

ljudi iz kriminalne orgnizacije predstavlja i model ponašanja po kojem oni kreiraju sopstveni odnos prema tijelu i zdravlju. Stoga često ne razvijaju naviku da brinu o svom zdravlju i da reaguju ako je ono ugroženo.

Može biti prisutna uznemirenost, plačljivost, problemi spavanja i ishrane. Vršenje radnji na koje je osoba bila prisiljena je teško uklopiti u doživljaj identiteta. Često je jedini način da psihološki prežive traumu trgovine - potiskivanje stresnih sadržaja, koji se onda manifestuju kroz pomenute simptome. Izlazak iz lanca trgovine i boravak u okruženju koje pruža podršku i razumijevanje, obično umanjuje potiskivanje (osoba se opušta), pa je ponovo pred izazovom suočavanja sa traumama koje je preživjela i prihvatanja sebe. Ovaj proces može privremeno intenzivirati simptome (uznemirenost, razdražljivost, poremećaje sna i ishrane), no svakako predstavlja put ka oporavku.

Često je prisutan osećaj krivice, i to ne samo zbog vršenja djela na koja je osoba bila prisiljena. Žrtva sebe krivi za neprepoznavanje zamke vrbovatelja, kao i za nasilje koje je tokom perioda eksploatacije preživjela. Ovaj psihološki fenomen je rezultat smišljenog manevra trgovca koji fokusira odgovornost za nasilje u samu žrtvu („Ti si kriva što si dobila batine – tražio sam da me ošišaš, nisi me ošišala kako treba!“).

Izraženo je generalizovano nepovjerenje prema ljudima, koje zapravo predstavlja učenje iz iskustva. Osoba je doživjela razne oblike nasilja stoga što ju je prevario neko kome je bezgranično vjerovala.

Vršnjački odnosi su oslabljeni, a uslijed straha od odbacivanja i opšteg nepovjerenja u ljude, novi se teško stvaraju.

Odnosi sa porodicom su narušeni. Žrtva, često i prije upadanja u zamku trgovaca ljudima nije imala oslonac u porodici. Teškoće objašnjavanja odsustva ili prihvatanja da je osoba činila moralno osuđujuće radnje, taj odnos u još većoj mjeri otežavaju.

Nepovjerenje, neprihvatanje sebe, strah od odbacivanja i povrjeđivanja, značajna su prepreka emotivnom vezivanju i uspostavljanju partnerskih odnosa. Ove teškoće su u još većoj mjeri prisutne ukoliko je osoba trpjela seksualno nasilje.

Isključenost mladih iz škole tokom perioda eksploatacije, udaljavanje od vršnjaka, vršnjačkih interesovanja i aktivnosti, odvojenost od porodice, čine ih socijalno izolovanim i marginalizuju ih.

Pored navedenih **individualnih posljedica**, treba imati na umu i **društvene posljedice trgovine ljudima/djecom**. Trgovina ljudima/djecom urušava društvene vrijednosti uvažavanja ljudskih prava i integriteta ljudskih bića.

Uvid u praksu najbolje ilustruje pojavu trgovine ljudima i njene posljedice. Stoga je u daljem tekstu prikazan slučaj koji je dio prakse nevladine organizacije “Crnogorski ženski lobi”, koja se bavi pružanjem zaštite žrtvama trgovine ljudima.

Slučaj „ANITA“

Prije par godina tokom ljetnjih ranih jutarnjih sati (oko 3^h ujutro) kao koordinatorka vladinog Skloništa za žrtve trgovine ljudima, dobila sam telefonski poziv od inspektora kriminalističke policije CB Podgorica da dođem, jer se u njihovim prostorijama nalaze potencijalne žrtve trgovine ljudima.

Tada mi je rečeno da je jedna od dvije potencijalne žrtve trafikinga maloljetno lice. Uobičajan način obavješćavanja i komunikacije između mene i policije nije bio ni ovaj put izuzetak bez obzira na vrijeme i mjesto kada se radi o žrtvama ovog krivičnog djela.

U stanicu CB Podgorica, zatekla sam djevojčicu koja je po mojoj slobodnoj procjeni imala oko 14-15 god. Kasnije se utvrdilo da je imala 14 godina (u daljem tekstu djevojčicu nazivam Anita iako to nije bilo njeno pravo ime, no zaštita identiteta žrtve ostaje nam uvijek prioritet).

Anita je došla, kako obično biva na ljetovanje kod prijatelja svoga oca, koji joj je po godinama, takođe, mogao biti otac. Ni njen otac, a ponajmanje djevojčica Anita nisu slutili u loše namjere njihovog prijatelja.

Par dana sve je bilo u najboljem redu u kući prijatelja u kojoj je Anita smještena sa još par djevojaka koje su bile starije od nje. Njihove osmjehe Anita je doživljavala kao osmjehe starijih sestara iako joj je bilo čudno zašto kasno uveče nekuda odlaze, a vraćaju se tek pred zoru. U njenoj djetinjoj glavi misli su tekle ka provodu koje su one kao starije i punoljetne sebi mogle da priušte, dok je ona morala biti do 12 naveče kući kod očevog prijatelja jer je kako joj je rečeno „još dijete“.

Jedne noći dok nije mogla zaspiti nakon 5-6 dana boravka kod očevog prijatelja na moru, vrata njene male sobe u potkrovlju su se otvorila i u mraku je primjetila siluetu muškarca. Prvo se uplašila onda je čula dobro poznat glas

prijatelja svoga oca da se ne plaši. Tražio je nešto po sobi, a onda je odjednom brzim pokretom ruku ščepao Anitu za ruke i počeo cijepati njenu laganu ljetnju spavaćicu. Jednom rukom zatvorio je njena usta tako da su svi njeni pokušaju da vrišti bili osujećeni. Nakon brutalnog silovanja, djevojčici je od očevog „prijatelja“ rečeno da u drugoj sobi čekaju dva njegova druga koja će joj biti „početnici“ za ono što će ubuduće raditi.

Za Anitu čitava noć u polusvjesti je bila pakao iz kojeg je mislila da ne postoji izlaz. Pred zoru vraćena je u svoju sobu uz „prijateljsko“ obrazloženje da nikada nikome, pa ni ocu, ne smije reći što je radila i da ih je ona zapravo na to izazvala jer je mlada, a oni zreli muškarci (od 45-50 godina).

Takođe joj je „prijatelj“ njenog oca saopštio da će ubuduće raditi u određenom kafiću, da će to saopštiti ocu u drugom gradu, drugoj državi i pohvaliti se kako joj je tu dobro i kako će ostati da zaradi novac.

Već sjutradan nakon ove surove i paklene noći Anita se našla posredstvom „prijatelja“ u kafiću na obali mora. Radila je večernju smjenu i po naredbi „prijatelja“ odlazila sa raznim starijim muškarcima „da obavi posao“.

Ispred vrata sobička u kome je lagano umirala iz dana u dan stajao je „prijatelj“ i uzimao novac. Nekada je to bila jedna, nekada više novčanica.

Sve ovo je trajalo veoma dugo i još nekih 4-5 mjeseci nakon ljeta. Otac je najavljivao dolazak, ali ona ga je pod prisilom „prijatelja“ ubjeđivala da joj je dobro da nema potrebe za dolaskom, a i slala bi po malo novca kući za ostalu braću i sestre koji su živjeli siromašno (majka joj je umrla kada je bila beba).

Jedne noći dok je Anita radila kao konobarica i spremala se da po naređenju „prijatelja“ ode u sobičak sa nepoznatim muškarcem u lokal su upali neki „fini momci“. Nije obraćala mnogo pažnju na njih već je žurno otišla u sobu na spratu gdje je čekao klijent. Nije prošlo mnogo vremena, kada se začuo žamor, komešanje i koraci na stepenicama koje su vodile ka sobi u kojoj je bila sa klijentom. „Fini momci“ bili su inspektori i jedan od njih stajao je sada u sobi, govoreći joj da se obuče, kako bi – ukoliko želi, dala izjavu, a klijent je uhapšen.

Tako je Anita spašena iz pakla trafikinga stigla do policije.

To jutro kada sam je preuzela iz policije, uz njenu saglasnost, smještena je u Sklonište za žrtve trgovine ljudima.

Već sjutradan obaviješten je Centar za socijalni rad, kao organ starateljstva s obzirom da se radilo o maloljetnom licu. Sve zdravstvene pretrage i ostale

neophodne radnje prilikom davanja Anitinog iskaza pratila je socijalna radnica kao i tim stručnjaka: psihijatar, pedagog, pravnica i ja - kao koordinatorka skloništa. Policija je, naravno, brinula o bezbjednosti djevojčice i svaki put kad bi napustila sklonište radi zadovoljavanja svojih prava i obaveza.

Anita je kod nas boravila skoro godinu dana. Polako ali sigurno tekao je njen oporavak. Želja joj je bila da se vrati svojoj porodici. Međutim, njen otac kada je saznao što se desilo, odbio je da je prihvati, smatrajući da je ona kriva za sve.

Anitu je to jako pogodilo i pokušala je samoubistvo. Na sreću aktivistkinje Skloništa su pravovremeno reagovala, ali je Anita ipak morala neko vrijeme da bude zbrinuta na odjeljenju psihijatrije.

Ponovo je vraćena kod nas u Sklonište još nekih 2-3 mjeseca. Uporedo se, naravno uz njen pristanak, nakon procjene bezbjedonosnog rizika, radilo na prikupljanju potrebne dokumentacije i stvaranju uslova za njen povratak u zemlju porijekla. Tim stručnjaka je danima prije povratka obavljao razgovore sa djevojčicom i procjenjivao njeno psiho-fizičko stanje.

U trenutku kada je tim stručnjaka procijenio da je spremna da putuje, Anita je u pratnji ljekarke i policajca vraćena u zemlju porijekla, odnosno u sklonište poluotvorenog tipa. Tamo se na svu sreću dobro i brzo uklopila i nastavila sa školovanjem.

Danas Anita ima 19 godina. Radi, izdržava samu sebe i studira. Ima kaže ozbiljnu vezu, ali još ne planira udaju. Čujemo se sa njom s vremena na vrijeme. Dva puta nas je i posjetila. Kaže da su traume prisutne i da ih nikada neće moći skroz izbrisati, ali da je odlučna da sebi stvori ljepši život i da ka tom cilju teži svakim danom. Volja i optimizam je ne napuštaju.

Slučaj Anite je jedan od slučajeva trgovine ljudima u kojem je žrtva identifikovana, zbrinuta i osposobljena za povratak u normalne društvene tokove. Međutim, u praksi se mnogo češće dešava da je teško identifikovati ovo krivično djelo i pomoći žrtvama što, nažalost, znači da nebrojeno mnogo ljudi trpi i pati osjećajući da su zaboravljeni i sami. Zbog toga je rad na prevenciji ključ prave zaštite svih potencijalnih žrtava, a posebno mladih ljudi od ove negativne društvene pojave.

Studiju pripremila:

Aida Petrović,

koordinatorka Skloništa za žrtve trgovine ljudima

3.7. Socijalna inkluzija žrtava nakon izlaska iz lanca trgovine ljudima

Većina žrtava ni prije iskustva trgovine ljudima nije bila adekvatno integrisana u društvo (osobe koje dolaze iz siromašnih, marginalizovanih, diskriminisanih grupa, iz porodica sa nedovoljno adekvatnim porodičnim odnosima, itd). Po izlasku iz lanca trgovine njih ne čeka formirano mjesto u društvu u koje bi se vratili (završeno obrazovanje, posao, mreža prijatelja, itd), već izgrađivanje sasvim nove egzistencije. Stoga prije govorimo o socijalnoj inkluziji žrtava, nego o reintegraciji.

Uključivanje osobe koja je bila u poziciji žrtve u redovne životne tokove je izuzetno značajno za prevenciju povratka u okrilje kriminalne organizacije ili trpljenja nekog drugog nasilnog odnosa (kao što je na primjer nasilje u porodici). U tom cilju, neophodno je paralelno osnaživati osobu u više oblasti:

- ekonomskoj (ukoliko govorimo o starijim maloljetnicima) – finansijska nezavisnost je osnov svakog drugog oblika nezavisnosti. Stoga je zapošljavanje osobe temelj njenog izgrađivanja samostalne egzistencije, prilagođene njenim željama i potrebama,
- edukativnoj – vraćanje osobe u obrazovni proces obezbjeđuje ne samo bolje mogućnosti zapošljavanja već, prije svega, kontakt sa vršnjacima koji je osobi neophodan, mogućnost razvoja socijalne zrelosti, formiranja kruga prijatelja među kojima se osjeća prihvaćenom, itd.
- psihološkoj – žrtvama je neophodna psihološka, nekad i psihijatrijska pomoć kako bi se suočile sa traumom koju su preživjele, izgradile samopoštovanje, samoprihvatanje, sigurnost u sebe, naučile da se snalaze u socijalnim odnosima,
- porodičnoj – pomoć je često neophodna i za uspostavljanje odosa u porodici koji zadovoljavaju potrebe žrtve za prihvatanjem, pripadanjem, ljubavlju, poštovanjem, razumijevanjem,
- društvenoj – važno je podsticati inicijativu osobe za uspostavljanjem i razvijanjem društvenih odnosa (u komšiluku, na mjestima na koja odlazi zbog hobija ili zabave itd.). No, jednako je važno istovremeno razvijati i njihovu selektivnost – mogućnost da procijene ko im kao osoba odgovara za druženje, a ko ne, kao i asertivnost da socijalno prihvatljivo okončaju odnose koji im ne odgovaraju:

Proces socijalne inkluzije prati više izazova. Jedan od njih je opasnost od sekundarne viktimizacije žrtve.

Pominjano generalno nepovjerenje žrtava u ljude je vidno i prema osobama iz različitih organizacija i institucija sa kojima dolaze u kontakt (policajci, socijalni radnici, itd). Ponekad je to pogrešno protumačeno kao nesaradnja osobe ili čak kao njena autentična pripadnost kriminalnoj organizaciji (u smislu negiranja statusa žrtve).

Prisila osobe na svjedočenje u sudskom procesu je ,takođe, forma sekundarne viktimizacije. Ponekad se žrtvama predstavlja da od njihovog svjedočenja zavisi hoće li druge žrtve biti pošteđene nasilja koje je ona trpjela ili ne. Svjedočenje za osobu koja je bila u poziciji žrtve može biti izuzetno psihološki korisno, u smislu preuzimanja kontrole nad svojim životom.

Nedovoljna zaštićenost osobe koja je pristala da svjedoči u sudskom postupku takođe izaziva sekundarnu viktimizaciju. Kako bi se osoba zaštitila neophodno bi bilo isključivanje javnosti iz procesa, omogućavanje čitanja prethodno datog iskaza kao forme svjedočenja, omogućavanje ispitivanja žrtve od strane advokata optuženog preko video bima i sl.

Osoba može biti izložena sekundarnoj viktimizaciji i u slučajevima nedovoljne zaštićenosti identiteta. Na primjer, ukoliko mediji pored inicijala žrtve objave druge podatke (ime škole, uključe sliku ulice u kojoj dijete živi...), u manjim mjestima oni mogu biti dovoljni da se zaključi o kojoj osobi se radi.

Efekat sekundarne viktimizacije imaju i **predrasude** koje prate žrtvu.

Članovi porodice ,nerijetko, vide žrtvu kao problematičnu osobu (družila se sa pogrešnim ljudima, izlazila do kasno, odlazila na „loša“ mjesta, nije slušala upozorenja roditelja), koja je sama kriva za nasilje kojem je bila izložena. Ponekad i eksploataciju djeteta vide kao njegov izbor, čin slobodne volje, pa tako ćerku prisiljenu na seksualnu eksploataciju doživljavaju kao prostitutku ili sina prisiljenog na vršenje krađa kao kriminalca. Ovakav stav značajno određuje njihov odnos prema djetetu, potencirajući etiketiranje i odbacivanje.

Sličan odnos prema žrtvi mogu imati i vršnjaci. Nerijetko je izbjegavaju, etiketiraju, doživljavajući je kao nekog ko ne zaslužuje da bude dio društva. Ponekad se plaše kontakata koje bi žrtva još uvijek mogla da ima sa ljudima iz kriminalne organizacije, plaše se da bi ih mogla „uvući u nevolju“. Tome doprinosi i predrasuda sredine da neko ko jednom vrši kriminalne radnje ili radnje koje izazivaju moralnu osudu, cijeloga života ostaje sklon tome.

Partnerski odnosi žrtvama svakako predstavljaju veliki izazov, pošto zahtijevaju emotivnu stabilnost i zrelost koju one često nemaju. Strah od otkrivanja radnji

koje je osoba bila prinuđena da vrši, pogotovo ukoliko je to prisila na pružanje seksualnih usluga, predstavlja dodatni teret. Sa druge strane, ukoliko se osoba emotivno veže za partnera, razmjena jednog važnog dijela identiteta postaje veoma značajna za ostvarivanje prave bliskosti. Nažalost, mali je broj slučajeva u kojem to nije promijenilo sliku partnera o osobi i nije dovelo do prekida veze. Sve karakteristike osobe koje je partner do tada imao priliku da upozna nestaju, slika o njoj se svodi samo na predrasudu (na primjer da je prostitutka – nemoralna, lažljiva, prljava itd., ukoliko je riječ o djevojci koja je bila seksualno eksploatisana).

Svi ovi procesi sekundarne viktimizacije koje žrtva trpi po izlasku iz lanca trgovine ljudima potvrđuju ili čak pojačavaju njen doživljaj lične i društvene nemoći. Jedna od reakcija na to može biti želja za bjekstvom od društvenog i emotivnog nasilja kojem je izložena u svojoj sredini. Kako su u pitanju mlade osobe, koje nemaju završenu srednju, nekad ni osnovnu školu, koje teško mogu naći zaposlenje, pogotovo sa platom koja bi im omogućila samostalnu egzistenciju, bijeg od okolnosti u kojima živi osobu može ponovo odvesti u neki nasilni odnos. Jedna opcija može biti vraćanje trgovcu, što za osobu znači povratak u okolnosti koje su joj poznate, uz lažno uvjerenje o mogućnosti kontrole (ako bude poslušna, izbjeći će dio nasilja). Druga opcija može biti usmjeravanje na zaposlenja uz koja se nude stan i hrana. To su često poslovi u barovima, koji mogu predstavljati ponovni ulazak osobe u nov lanac trgovine ljudima. Treća opcija koja se u praksi srijeće kada su u pitanju djevojke je nedovoljno promišljena odluka zasnivanja bračne ili vanbračne zajednice, koja može odvesti osobu u novi krug porodičnog nasilja.

4. MEHANIZMI BORBE PROTIV TRGOVINE LJUDIMA U CRNOJ GORI

4.1. Zakonodavni okvir

*Kada je u pitanju pravno određenje trgovine ljudima, posebno trgovine djecom, polazna tačka je svakako određenje **Protokola (Ujedinjenih nacija) o prevenciji, suzbijanju i kažnjavanju trgovine ljudima naročito ženama i djecom** koji predstavlja dopunu Konvencije Ujedinjenih nacija protiv transnacionalnog organizovanog kriminala (Palermo protokola iz 2000. godine), koje je navedeno u poglavlju o osnovnim određenjima trgovine ljudima (poglavlje 3.1).*

*Pominjana **Konvencija UN o pravima djeteta** iz 1989. godine predstavlja još jedan instrument Ujedinjenih nacija relevantan za oblast trgovine djecom. Član 35. Konvencije UN o pravima djeteta traži od država ugovornica da preduzimu sve odgovarajuće nacionalne, bilateralne i multilateralne mjere da spriječe otmicu, prodaju ili trgovinu djecom u bilo koju svrhu ili bilo kojoj formi.*

***Fakultativni protokol uz Konvenciju o pravima djeteta o prodaji djece, dječijoj pornografiji i dječijoj prostituciji** (UN, 2000.) doprinosi pravnoj regulativi ove oblasti definišući da:*

- prodaja djece podrazumijeva bilo koju radnju ili transakciju kojim bilo koje lice ili grupa lica prebacuje neko dijete nekom drugom za novčanu ili bilo koju drugu naknadu;
- dječja prostitucija podrazumijeva korišćenje djece u seksualnim aktivnostima za novčanu ili bilo koju drugu naknadu;
- dječja pornografija podrazumijeva bilo kakvo predstavljanje, bilo kojim sredstvom, djeteta u stvarnim ili simuliranim eksplicitnim seksualnim aktivnostima ili bilo kakvo predstavljanje seksualnih djelova tijela (primarnih i seksualnih organa djeteta), prvenstveno u seksualne svrhe.

Crna Gora je potpisnica svih relevantnih međunarodnih dokumenata o kojima je bilo riječi i svojim Ustavom im daje primat u odnosu na domaće zakonodavstvo⁶.

6 Ustav Crne Gore iz oktobra 2007.godine, član 9;Potvrđeni i objavljeni međunarodni ugovori i opšteprihvaćena pravila međunarodnog prava sastavni su dio unutrašnjeg pravnog poretka, imaju primat nad domaćim zakonodavstvom i neposredno se primjenjuju kada odnose uređuju drugačije od unutrašnjeg zakonodavstva«

U skladu sa Ustavom Crne Gore ljudski život je neprikosnoven. Garantuje se dostojanstvo i sigurnost čovjeka i zabranjuju svi vidovi trgovine ljudima odnosno djecom⁷.

Trgovinu ljudima u Crnoj Gori tretira veliki broj zakonskih i podzakonskih akata, koji su u stalnom procesu unapređivanja i usklađivanja sa međunarodnim standardima u ovoj oblasti.⁸

Krivični zakonik Crne Gore definiše krivično djelo trgovine ljudima u članu 444. Elementi trgovine ljudima se mogu sistematizovati na sljedeći način - smatra se da trgovinu ljudima čini svako ono lice koje:

Šta?	Kako ?	Zašto?
• vrbuje, • prevozi, • prebacuje, • prodaje, • predaje, • kupuje, • posređuje u prodaji, • sakriva ili drži drugo lice	• prijetnjom, • dovođenjem u zabludu, • održavanjem u zabludi, • zloupotrebom ovlašćenja, povjerenja, • odnosa zavisnosti, • teških životnih prilika, • zadržavanjem ličnih isprava, • davanjem ili primanjem novca.	• komercijalna, seksualna eksploatacija i prosjačenje, • oduzimanje dijela tijela radi presađivanja, • korišćenje u oružanim sukobima, • vršenje kriminalne djelatnosti i dovođenje u položaj sluge, • ropstvo i radnje slične ropstvu i • sklapanje nedozvoljenog braka.

*Za osnovni oblik krivičnog djela trgovine ljudima propisana je kazna zatvora od **jedne do deset godina**. Ako je krivično djelo učinjeno prema maloljetnom licu propisana je kazna zatvora najmanje tri godine, kao zakonski minimum u kom slučaju se može izreći maksimalna kazna do 20 godina zatvora, ako je usljed krivičnog djela trgovine ljudima nastupila smrt lica. Takođe, ako je djelo izvršeno na organizovan način propisana je kazna zatvora najmanje deset godina, kao*

⁷ Isto, član 26 U Crnoj Gori zabranjena je smrtna kazna, Član 28 Jemči se dostojanstvo i sigurnost čovjeka; Jemči se nepovrijedivost fizičkog i psihičkog integriteta čovjeka, njegove privatnosti i ličnih prava. Niko ne smije biti podvrgnut mučenju ili nečovječnom ili ponižavajućem postupanju; Niko se ne smije držati u ropstvu ili ropskom položaju; član 63 zabranjuje prinudan rad. Pravima djeteta bavi se član 74 koji glasi: »Dijete uživa prava i slobode primjereno njegovom uzrastu i zrelosti; Djetetu se jemči posebna zaštita od psihičkog, fizičkog, ekonomskog i svakog drugog iskorišćavanja ili zloupotrebe

⁸ Krivični zakonik, Zakon o krivičnom postupku, Zakon o državnom tužiocu, Zakon o zaštiti svjedoka, Zakon o policiji, Zakon o agenciji za nacionalnu bezbjednost, Zakon o strancima, Zakon o zdravstvenoj zaštiti, Zakon o zdravstvenom osiguranju, Zakon o socijalnoj i dječijoj zaštiti, Zakon o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja, Zakon o radu Zakon o maloljetničkom pravosuđu, Sporazum o međusobnom razumijevanju.

zakonski minimum u kom slučaju se može izreći maksimalna kazna zatvora i do 20 godina.

Ko koristi usluge lica za koje zna da je prema njemu izvršeno krivično djelo trgovine ljudima kazniće se zatvorom od šest mjeseci do pet godina, a ako je bilo maloljetno lice korisnik usluge će se kazniti zatvorom od tri do petnaest godina.

Ko sa umišljajem započne izvršenje krivičnog djela, ali ga ne dovrši, kazniće se za pokušaj krivičnog djela za koje se po zakonu može izreći kazna zatvora od pet godina ili teža kazna⁹.

U istoj grupi krivičnih djela propisana su i krivična djela Trgovina djecom radi usvojenja (član 445 KZCG), Trgovina djelovima ljudskog tijela (295a), Oglašavanje trgovine djelovima ljudskog tijela (295b) i Zasnivanje ropskog odnosa i prevoz lica u ropskom odnosu (član 446 KZCG).

Posebnu grupu krivičnih djela čine i krivična djela protiv polne slobode:

- *Silovanje, član 204 KZCG*
- *Obljuba sa djetetom, član 205 KZCG*
- *Obljuba zloupotrebom položaja član 207 KZCG*
- *Podvođenje i omogućavanje vršenja polnog odnosa, član 209 KZCG*
- *Posredovanje u vršenju prostitucije, član 210 KZCG*
- *Prikazivanje pornografskog materijala djeci i proizvodnja i posjedovanje dječije pornografije, član 211 KZCG.*

4.2. Institucionalni okvir i međuagencijska saradnja

Upješna borba protiv trgovine ljudima podrazumijeva multiagencijski pristup i izraženu međunarodnu saradnju kako u okviru prevencije, zaštite žrtava, tako i u dijelu krivičnog gonjenja učinilaca ovog krivičnog djela. Stoga je nacionalni mehanizam, koji podrazumijeva koordinirane aktivnosti svih institucija i organizacija na planu borbe protiv trgovine ljudima, uspostavljen usvajanjem

⁹ Krivični zakonik Crne Gore "Službeni list RCG", br. 70/2003, 13/2004, 47/2006 i "Službeni list CG", br. 40/2008, 25/2010, 32/2011, 40/2013 i 56/2013.

i implementacijom Nacionalne strategije za borbu protiv trgovine ljudima, u kojoj su sadržane smjernice za postupanje svih relevantnih subjekata u borbi protiv trgovine ljudskim bićima u Crnoj Gori i u kontinuitetu se unapređuje u skladu sa pozitivnim međunarodnim iskustvima i praksama na ovom planu.

U Crnoj Gori je u borbu protiv trgovine ljudima uključeno više institucija i organizacija:

- Generalni sekretarijat Vlade-Kancelarija za borbu protiv trgovine ljudima,
- Ministarstvo zdravlja,
- Ministarstvo rada i socijalnog staranja,
- Ministarstvo prosvjete,
- Ministarstvo pravde,
- Ministarstvo za ljudska i manjinska prava,
- Ministarstvo kulture,
- Ministarstvo unutrašnjih poslova-Uprava policije,
- Vrhovno državno tužilaštvo,
- Vrhovni sud,
- nevladine organizacije i
- međunarodne organizacije (UNICEF, IOM, OSCE).

*Krovnu ulogu u koordinaciji svih aktivnosti koje se sprovode od strane svih aktera uključenih u borbu protiv trgovine ljudima u Crnoj Gori ima **Kancelarija za borbu protiv trgovine ljudima** koja funkcioniše u okviru Generalnog sekretarijata Vlade Crne Gore, a na čijem čelu se nalazi rukovodilac Kancelarije/Nacionalni koordinator za borbu protiv trgovine ljudima, koga imenuje Vlada na period od 5 godina¹⁰.*

*Spremnost institucija Vlade Crne Gore da se efikasno suprotstave trgovini ljudima je dokazana i potpisivanjem **Sporazuma o saradnji između državnih institucija i nevladinog sektora**¹¹ čija je svrha saradnja na prevenciji, edukaciji, prijavljivanju i krivičnom gonjenju izvršilaca i zaštiti potencijalnih žrtava trgovine ljudima, uz puno poštovanje njihovih ljudskih prava, sa ciljem obezbjeđivanja fizičke,*

10 Nadležnosti kancelarije: praćenje i primjena međunarodnih propisa, konvencija i sporazuma iz oblasti borbe protiv trgovine ljudima; pokretanje inicijativa za usklađivanje domaćeg zakonodavstva sa međunarodnim standardima u ovoj oblasti: uspostavljanje odnosa i ostvarivanje saradnje domaćih i međunarodnih subjekata, u cilju stvaranja efikasnih mehanizama za borbu protiv trgovine ljudima; rukovođenje radom Skloništa za žrtve trgovine ljudima i kompletnim programom zaštite žrtava trgovine ljudima; izradu analiza, informacija i ostalih materijala u ovoj oblasti, kao i drugim poslovima iz ove oblasti.

11 Tekst Sporazuma dostupan na web adresi <http://www.antitrafficking.gov.me/rubrike/sporazum-o-saradnji>

psihološke, zdravstvene, socijalne i dječje zaštite i olakšavanja njihove integracije u novo društvo, odnosno reintegracije, u slučaju dobrovoljnog povratka u zemlju porijekla. Sporazum su potpisali: Vrhovni sud, Vrhovno državno tužilaštvo, Ministarstvo zdravlja, Ministarstvo rada i socijalnog staranja, Ministarstvo prosvjete, Ministarstvo unutrašnjih poslova-Uprava policije, Kancelarija za borbu protiv trgovine ljudima, Crveni krst Crne Gore, JU „Centar za podršku djeci i porodici – Bijelo Polje“ i više nevladinih organizacija koje u svojoj misiji imaju sprovođenje preventivnih aktivnosti i pružanje sigurnog smještaja, pomoći i podrške žrtvama trgovine ljudima.

Značajni rezultati postignuti su u oblasti **zaštite potencijalnih i žrtava trgovine ljudima/djecom**, kroz multidisciplinarnan pristup i ostvareno partnerstvo Vlade i nevladinog sektora.

Vlada u potpunosti finansira **Sklonište za potencijalne i žrtve trgovine ljudima/djecom**. Žrtvi je u Skloništu obezbijeđen inicijalni oporavak kroz dvadesetočetvoročasovnu asistenciju stručnog osoblja i sprovođenje specifičnih programa samopodrške i rehabilitacije. Potencijalnim i žrtvama trgovine ljudima u Skloništu je obezbijeđena bezbjedonosna zaštita, besplatna pravna, zdravstvena, psihološka, socijalna zaštita uz minimum identifikacionih podataka i po principu prioriteta, neuslovnjavanjem iste saradnjom sa istražnim organima. Predmeti trgovine ljudima se kod nadležnih istražnih i sudskih organa rješavaju po principu prioriteta.

Postignuti su i značajni rezultati na polju ohrabrivanja žrtava trgovine ljudima/djecom na učestvovanje u postupku pred istražnim i pravosudnim organima. Formirana je Služba za podršku oštećenima/svjedocima u svim crnogorskim sudovima nadležnim za postupanje u predmetima trgovine ljudima.

Ostvaren je određen napredak u dijelu stvaranja preduslova za kvalitetnu reintegraciju, resocijalizaciju i repatrijaciju žrtava trgovine ljudima/djecom kroz omogućavanje besplatnog nastavka školovanja u javnim obrazovnim ustanovama, kao i besplatnog pohađanja raznovrsnih specijalizovanih kurseva za brzo stručno osposobljavanje žrtava, kao i obezbjeđivanjem mogućnosti njihovog prioritarnog zapošljavanja potpisivanjem **Protokola o saradnji** Kancelarije za borbu protiv trgovine ljudima i Unije poslodavaca Crne Gore¹².

12 Tekst Protokola o saradnji kancelarije za borbu protiv trgovine ljudima i Unije poslodavaca Crne Gore dostupan na web stranici: <http://www.antitrafficking.gov.me/rubrike/sporazum-o-saradnji/117131/Protokol-o-saradnji-između-vladine-Kancelarije-za-borbu-protiv-trgovine-ljudima-i-Unije-poslodavaca-Crne-Gore.html>

5. MJERE PREVENCIJE TRGOVINE LJUDIMA

Pokazalo se da efikasne strategije za borbu protiv trgovine ljudima ne smiju biti ograničene samo na kažnjavanje počinitelaca i zaštitu žrtava, već moraju sadržavati i mjere prevencije. Prevencija je najuspješnija ako se realizuje kroz multidisciplinarni pristup i ako objedinjuje aktivnosti vladinog, nevladinog sektora i međunarodnih organizacija.

U tom smislu efikasne mjere prevencije bi trebalo da uključe:

- volju države da ovom problemu pristupi strateški, objedinjavajući i usmjeravajući angažovanje svih društvenih aktera;
- spremnost države da se bavi problemima koji predstavljaju uzroke trgovine ljudima (smanjenjem siromaštva, borbom protiv diskriminacije itd.);
- informisanje, kako profesionalaca tako i šire javnosti, u cilju prepoznavanja trgovine ljudima (informisanje o načinima vrbovanja, karakteristikama i psiho-fizičkom stanju žrtve u fazi eksploatacije itd.);
- podsticanje inicijative svih građana i građanki da svoje sumnje prijave (otvaranjem SOS linije koja pruža mogućnost anonimnog prijavljivanja);
- izmjenu tradicionalnog odnosa odraslih prema djeci kao vlasništvu odraslih i nejednakog tretmana dječaka i djevojčica;
- odgajanje djece u duhu koncepta prava djeteta i participacije. Djeca koja poznaju svoja prava i koja su naučila da kritički posmatraju svijet oko sebe, će teže postati žrtve bilo koje forme nasilja. U kontekstu prevencije trgovine ljudima, podsticanje participacije bi značilo i uključivanje djece u osmišljavanje i izvođenje preventivnih akcija namijenjenih njihovim vršnjacima.

5.1. Preventivne aktivnosti Kancelarije za borbu protiv trgovine ljudima

Vladina Kancelarija za borbu protiv trgovine ljudima uočila je jako važnim preduzimanje preventivnih aktivnosti kako bi širenjem znanja o opasnosti od trgovine ljudima i promovisanjem mjera zaštite među mladima i drugim ranjivim grupama, ali i šire javnosti, ojačala njihovu otpornost u odnosu na trgovinu ljudima.

Sa tim u vezi Kancelarija za borbu protiv trgovine ljudima je kroz svoje projekte sprovela sljedeće kampanje:

1. Obilježavanje 18. oktobra – Evropskog dana borbe protiv trgovine ljudima

Evropska komisija proglasila je 2007. godine 18. oktobar – Evropskim danom borbe protiv trgovine ljudima. U cilju podizanja svijesti javnosti o fenomenu koji predstavlja jedan od najtežih oblika kršenja ljudskih prava, vladina Kancelarija za borbu protiv trgovine ljudima već izvjestan niz godina, u saradnji sa predstavnicima drugih državnih organa, kao i sa organizacijama civilnog društva i Crvenim krstom Crne Gore, sprovodi brojne aktivnosti:

- Ministarstvo prosvjete podržalo je predlog Kancelarije za borbu protiv trgovine ljudima da se u svim osnovnim i srednjim školama prvi školski čas posveti temi trgovine ljudima, kako bi se kroz interaktivnu diskusiju nastavnika i učenika više razgovaralo o ovom fenomenu;
- za učenike osnovnih i srednjih škola, organizovani su likovni konkursi u okviru kampanje „Umjetnošću protiv trgovine ljudima“. Učenici su različitim tehnikama oslikali svoje viđenje ovog problema, organizovana je i izložba prispjelih radova, a najbolji radovi su nagrađeni prigodnim poklonima;
- u saradnji sa Crvenim Krstom Crne Gore dugi niz godina sprovedile su se kampanje, koje su uticale na veću informisanost šire javnosti o fenomenu trgovine ljudima. Kampanje su pored medijskih nastupa uključivale i štampanje i distribuciju flajera i informativnih kartica sa korisnim savjetima za prevenciju trgovine ljudima.

2. Promovisanje SOS linije za žrtve trgovine ljudima (11-66-66)

SOS telefonska linija za žrtve trgovine ljudima sa brojem 11 66 66 uspostavljena je 2009. godine, kao servis podrške koji je 24 časa dostupan i besplatan za pozivanje sa svih mreža fiksnih i mobilnih operatera i namijenjen ne samo žrtvama, već i svim licima koja se žele informisati o ovom problemu ili prijaviti

bilo kakavu sumnju da se isto dešava njima ili nekome koga poznaju. Kako bi se što šira javnost informisala o postojanju ove linije, kreiran je TV spot u formi mini filma koji oslikava proces trgovine ljudima, kao i aktivnosti na njenom sprječavanju i službama za pomoć. Spot se u kontinuitetu promoviše, kako na javnom servisu, tako i putem komercijalnih televizija širom Crne Gore. Tokom kampanje za promociju SOS telefona postavljeni su i poster i na svim graničnim prelazima, kao i bilbordi na najfrekventnijim lokacijama u Crnoj Gori. Takođe, kampanjom je obuhvaćena promocija ovog broja telefona izradom reklamnih pakovanja šećera i njihovom distribucijom ugostiteljskim objektima u ključnim crnogorskim turističkim destinacijama.

3. Promovisanje Kodeksa ponašanja za zaštitu djece od seksualne eksploatacije u putovanjima i turizmu

Prema podacima Svjetske turističke organizacije turizam je najbrže rastuća privredna grana u svijetu. Crna Gora je nesumnjivo jedna od izuzetno atraktivnih turističkih destinacija koja zbog svojih ljepota privlači veliki broj stranih turista, što obavezuje na neophodnost podsticanja saradnje javnog i privatnog sektora kako bi se smanjio negativan i pojačao pozitivan uticaj razvoja turizma.

U cilju unapređivanja izgrađenih standarda u oblasti zaštite žrtava i potencijalnih žrtava trgovine ljudima/djecom, vladina Kancelarija za borbu protiv trgovine ljudima zajedno sa Ministarstvom turizma, a uz podršku Misije OEBS-a u Crnoj Gori, sprovodi projekat “Kodeks ponašanja za zaštitu maloljetnika od seksualne eksploatacije u putovanjima i turizmu”. Projekat je usmjeren na podizanje nivoa svijesti javnosti, posebno turista i putnika kroz Crnu Goru, sa ciljem sprječavanja seksualne eksploatacije djece u turizmu. Turistički operateri, tj. potpisnici ovog Sporazuma, su se obavezali na poštovanje Kodeksa što podrazumijeva:

- usvajanje zajedničkih etičkih principa u borbi protiv komercijalizovanja seksualne eksploatacije djece; obuke osoblja u zemljama porijekla i turističkih destinacija; unošenje klauzula u ugovore sa snabdjevačima, koje sadrže uobičajena odricanja od seksualne eksploatacije djece; pružanje informacija putnicima kroz kataloge, brošure, filmove, putničke karte, web stranice, kao i pružanje informacija lokalnim “ključnim osobama” u mjestu destinacije.

“Kodeks ponašanja za zaštitu maloljetnika od seksualne eksploatacije u putovanjima i turizmu” potpisalo je preko 240 turističkih poslenika koji su u najvećem dijelu bili posvećeni poštovanju potpisanih odredbi, kroz aktivno učešće na periodično organizovanim seminarima i okruglim stolovima, a sve u cilju što bolje i kvalitetnije edukacije o rizicima i opasnostima od seksualne eksploatacije djece i načinima identifikacije potencijalnih žrtava.

4. Takođe, preventivne aktivnosti podrazumijevale su i uključivanje djece romske populacije u vršnjačko – edukativne radionice i organizovanje druženja na pomenutu temu u dječijem domu »Mladost« u Bijeloj, u izbjegličkom kampu na Koniku i slične aktivnosti. Održan je veliki broj jednodnevnih edukacija za učenike osnovnih i srednjih škola širom Crne Gore.

5.2. Podsjetnik i savjeti za mlade

U nastavku su date informacije koje mogu biti značajan faktor zaštite od prevara trgovaca ljudima. U tom smislu, važno je djeci navesti da imaju na umu sljedeće:

- *Da vrbovatelj/vrbovateljka može biti osoba za koju vjerujete da je dobro poznajete.*
- *Može biti mlađa ili starija osoba, muškarac ili žena.*
- *Zahtjev osobe da nikom ne govorite o vašim susretima i/ili planovima, je veliki znak za uzbunu!*
- *Ukoliko vam agencija kao posrednik nudi zaposlenje ili školovanje, provjerite agenciju i da li je registrovana pri Ministarstvu rada i socijalnog staranja.*
- *U slučaju odlaska u inostranstvo radi daljeg školovanja, direktno kontaktirajte fakultet gdje planirate da studirate i provjerite da li ste na spisku upisanih studenata.*
- *Ukoliko odlazite u inostranstvo radi zaposlenja, provjerite da li ta firma postoji u zemlji destinacije.*
- *Tražite da dobijete ugovor o radu.*
- *Provjerite validnost ugovora o radu sa profesionalcem*
- *Stupite direktno u kontakt sa ambasadom zemlje destinacije i prikupite sve informacije u vezi sa radnom vizom.*
- *Nemojte predavati putna i lična dokumenta trećim licima.*
- *Čuvajte fotokopije svih dokumenata kod nekoga u koga imate povjerenje ili kod kuće.*
- *Ostavite nekom od povjerenja vaš broj telefona i adresu gdje vas mogu kontaktirati u zemlji destinacije.*
- *Ponesite sa sobom kontakt brojeve ambasade Crne Gore u zemlji u kojoj planirate da boravite.*
- *Uvek pokušajte da putujete organizovano, preko škole, fakulteta ili neke druge institucije, umjesto da tražite pomoć od pojedinaca.*

6. DETEKCIJA TRGOVINE LJUDIMA – INDIKATORI

Indikator je signal, trag, simptom koji ukazuje na prisustvo ili odsustvo nekog uslova, u konkretnom slučaju, činjenice da bi jedno ili više lica moglo biti umiješano u trgovinu ljudima. Indikatore za prepoznavanje (potencijalne) žrtve dijelimo na opšte i posebne. Opšti indikatori opisuju generalne karakteristike fenomena trgovine ljudima, dok se posebni, odnosno specifični indikatori, tiču pojedinih vrsta eksploatacije žrtava trgovine ljudima.

U nastavku slijedi Lista indikatora za rano prepoznavanje žrtava trgovine ljudima, koju je izradila Kancelarija za borbu protiv trgovine ljudima u saradnji sa ostalim državnim organima i nevladinim i međunarodnim organizacijama.

OPŠTI INDIKATORI ZA PREPOZNAVANJE (POTENCIJALNE) ŽRTVE:

- ✓ Izbjegavanje kontakta sa službenim licima; lice pokazuje strah i nervozu, neprikladan govor tijela
- ✓ Ekstremno ponašanje (npr. pretjerano pokorno, pretjerano samouvjereno, pretjerano reagovanje itd.)
- ✓ Lice pokazuje znake da je „kontrolisan/a“, kao da je dobio/la uputstva od nekog drugog, dozvoljava drugome da govori u njegovo/njeno ime, postupa prema verbalnim ili neverbalnim znacima drugog lica
- ✓ Ožiljci i modrice kao znaci zlostavljanja ili napada, znaci samopovređivanja, znaci potencijalne upotrebe droga
- ✓ Lice ne posjeduje ili nema kontrolu nad svojim ličnim ispravama (pasoš, karte, novac, pozivnica itd.) ili prikazuje falsifikovane isprave-koristi lažni identitet ;
- ✓ Ispostavlja se da porodični/drugi odnosi nisu onakvi kakvima su predstavljeni (npr. razlike u uzrastu, nevjerovatan broj djece koji je rođen tokom kratkog vremenskog perioda itd.)
- ✓ Nesposobnost navođenja osnovnih ličnih podataka (datuma rođenja/ uzrasta) nesposobnost navođenja mjesta smještaja/stanovanja, posla ili druge bitne adrese.

INDIKATORI ZA PREPOZNAVANJE SEKSUALNE EKSPLOATACIJE ŽRTAVA TRGOVINE LJUDIMA:

- ✓ Prevara u vezi sa prirodom posla, lokacijom, uslovima rada
- ✓ Neposjedovanje ličnih dokumenata
- ✓ Izolacija, ograničavanje slobode ili nadziranje
- ✓ Lice ne posjeduje novac
- ✓ Loši uslovi života
- ✓ Nepostojanje socijalne zaštite (ugovor, socijalno osiguranje)
- ✓ Loši radni uslovi
- ✓ Znaci seksualnog zlostavljanja i fizičkog zlostavljanja (modrice i drugi znaci netretiranih medicinskih problema)
- ✓ Znaci postraumatskog stresa i psihološkog poremećaja

INDIKATORI ZA PREPOZNAVANJE SEKSUALNE EKSPLOATACIJE ŽRTAVA TRGOVINE DJECOM:

- ✓ Izgledaju preplašeno i ponašaju se na način koji ne dolikuje ponašanju djeteta tog uzrasta
- ✓ Žive odvojeno od druge djece i u lošim stambenim uslovima
- ✓ Kretanje u društvu koje nije adekvatno njihovom uzrastu
- ✓ Nošenje garderobe koja nije prikladna njihovom uzrastu i socijalnom statusu
- ✓ Nedostatak koncentracije ,odsutnost, česti izostanci sa nastave i neispunjavanje školskih obaveza.

INDIKATORI ZA TRGOVINU LJUDIMA U SVRHU RADNE EKSPLOATACIJE:

- ✓ Prevara u vezi sa zasnivanjem radnog odnosa
- ✓ Prevara u vezi sa sadržinom Ugovora o radu (vrijeme trajanja Ugovora, radno mjesto i radno vrijeme)
- ✓ Loši uslovi života
- ✓ Nepoštovanje Zakona o radu ili potpisanog ugovora
- ✓ Nepostojanje socijalne zaštite (ugovor, socijalno osiguranje itd)
- ✓ Manipulacija zaradom (niska zarada, neisplaćivanje zarade i zadržavanje zarade)
- ✓ Obmanjivanje u vezi sa obrazovnim mogućnostima
- ✓ Oduzimanje isprava
- ✓ Poslodavac nema dokumenta neophodna za zapošljavanje radnika iz inostranstva
- ✓ Poslodavac ne može da pokaže izvještaje o zaradama isplaćenim radnicima

- ✓ Nehumani/neadekvatni uslovi rada (prekomjeren broj radnih dana i sati suprotno zakonu)
- ✓ Žive u grupama na istom mjestu gdje i rade

INDIKATORI ZA TRGOVINU LJUDIMA U SVRHU PROSJAČENJA:

- ✓ Djeca, starije osobe koje prose uglavnom na javnim mjestima
- ✓ Imaju tjelesne nedostatke za koje postoji sumnja da su posljedica sakaćenja
- ✓ Djeca iste nacionalnosti ili etničke pripadnosti koja se kreću u velikim grupama sa svega nekoliko odraslih lica
- ✓ Kontinuirano grupno ili individualno prosjačenje na istim lokacijama u gradu
- ✓ Korišćenje pisanih poruka i fotografija sa zahtjevom za novčanom pomoći
- ✓ Kontrola i zlostavljanje djece ukoliko nisu sakupili ništa ili nisu sakupili dovoljno
- ✓ Postojanje sumnje da je grupa lica za koje se sumnja da su žrtve prešla tokom određenog vremena kroz veći broj država

II PRAKTIČNI DIO

Kako je brošura namijenjena nastavnicima kao pomoć u predstavljanju tema relevantnih za prevenciju trgovine ljudima kroz redovnu i izbornu nastavu, praktični dio donosi prijedloge organizacije časa. Prilikom kreiranja scenarija časa, autori su imali na umu rad u okviru programa građanskog vaspitanja. No, sadržaji koji su izloženi u prethodnom, teorijskom dijelu su pogodni da se povežu i sa drugim izbornim predmetima. S obzirom na iskustvo nastavnika u realizaciji nastavnih sadržaja i u praktičnom radu sa učenicima, ideja je da svaki nastavnik izabere na kojim časovima mu/joj je najpogodnije da učenicima predstavi određene teme iz ove oblasti. Nastavnici će birati i konkretne sadržaje iz ove široke oblasti sa kojima će učenici biti upoznati. Jedina je preporuka da prva tema koja se izvodi budu osnovne karakteristike trgovine ljudima, kako bi se učenici upoznali sa ovom društvenom pojavom. Nakon toga bi nastavnici birali one teme za koje smatraju da su učenicima sa kojima rade najkorisnije i za koje mogu odvojiti vrijeme u okviru realizacije predviđenog plana i programa.

Scenarija časova koja su navedena u daljem tekstu su kreirali sami nastavnici koji u osnovnim školama izvode nastavu građanskog vaspitanja. Treba ih shvatiti kao prijedloge čiji je prevashodni cilj da daju ideje i podstaknu kreativnost nastavnika u osmišljavanju načina prezentacije ovih tema djeci sa kojom rade.

Teme predstavljene u scenarijima koji slijede, prate teme iznijete u prethodnom, teorijskom dijelu. Pošto su one vrlo široke, nastavnici - autori scenarija su se po svom izboru koncentrisali na one aspekte teme za koje smatraju da bi njihovim učenicima bili najkorisniji da ih upoznaju kako bi zaštitili sebe i/ili druge. Na isti način je ostavljena mogućnost i drugim nastavnicima da osmišljavajući čas izaberu što će iz određene teme izdvojiti. U ponuđenim scenarijima koriste se tehnike interaktivnog rada koje podstiču aktivno, na iskustvu zasnovano učenje, imajući na umu da se na taj način znanja najbrže i najlakše generišu, a naučeno najduže pamti. Nastavnici koji ove teme budu sprovodili kroz nastavu će način podsticanja učenja mladih prilagoditi svom iskustvu i preferencijama.

Svi predstavljeni scenariji su kreirani za učenike VII i VIII razreda osnovne škole. Ukoliko se ove teme predstavljaju učenicima drugih uzrasta, neophodno je i uzrasno prilagođavanje.

Značajan doprinos izradi praktičnog dijela Priručnika dali su profesori građanskog vaspitanja crnogorskih osnovnih škola (Snježana Bošković, Mirjana Kovačević, Vinka Popović, Dijana Kovačević, Slavica Popović, Lidija Šćepanović, Momir Dragičević, Rena Rakčević, Nikolaj Knežević, Ivana Vukčević), kojima se ovom prilikom posebno zahvaljujemo.

1.1. PRIMJER I

Tema: *Trgovina ljudima (osnovne karakteristike)*

Cilj: *Upoznati djecu sa pojmom trgovine ljudima i njenim osnovnim karakteristikama
Razviti svijest kod djece o ovoj problematici u cilju prevencije.*

Proces se odvija kroz:

- ✓ Informisanje djece o osnovnim pojmovima vezanim za trgovinu ljudima, uzrocima, riziko grupama, fazama i oblicima
- ✓ Podsticanje povezivanja predstavljenih sadržaja sa sopstvenim iskustvom
- ✓ Senzibilizacija učenika za prepoznavanje potencijalnih opasnosti

Materijal neophodan za rad:

- ✓ Pripremljena četiri kratka teksta na teme: osnovnih pojmova vezanih za trgovinu ljudima; uzroka trgovine ljudima i riziko grupa; faza u procesu trgovine ljudima; oblika trgovine ljudima (svaki tekst odštampan u desetak primjeraka)
- ✓ 7 flip chart papira
- ✓ markeri
- ✓ ljepljiva traka

Realizacija:

Uvodni dio časa10 min.

Nastavnik daje instrukciju učenicima da u parovima razmijene svoja razmišljanja, ideje, zaključke na temu trgovine ljudima, koliko o tome do sada znaju. Parovi koji to žele izvještavaju razred, što će sigurno podstaći i druge da iznesu svoja razmišljanja.

Glavni dio časa 35 min.

Nastavnik dijeli učenike u 7 „matičnih“ grupa od po 4 člana (npr. svaki učenik izvlači listić sa likom jednog od patuljaka - Učo, Ljutko... i na osnovu toga formiraju grupe). Unutar matičnih grupa svaki učenik dobija broj od 1 do 4 i nastavnik objašnjava da će formirati 4 nove „ekspertske“ grupe od svih jedinica, dvojki itd... uz napomenu da ne zaborave kojoj matičnoj grupi pripadaju (Ljutko, Učo...), jer je predviđen njihov povratak u iste u završnom dijelu časa.

Nakon formiranja 4 ekspertske grupe, nastavnik dijeli svakoj od njih unaprijed pripremljen tekst.

Grupa 1 - Osnovni pojmovi vezani za trgovinu ljudima i istorijat

Grupa 2 - Uzroci trgovine ljudima i najugroženije kategorije

Grupa 3 - Faze u procesu trgovine ljudima

Grupa 4 - Oblici trgovine ljudima (akcenat na trgovinu djecom)

Svaki učenik pojedinačno čita tekst i nakon toga razgovara sa ostalim članovima svoje ekspertske grupe o tome šta su pročitali i šta je bitno, kako bi što bolje izvijestili svoju matičnu grupu (izvještavaju matičnu grupu bez korišćenja teksta).

Ovaj način rada ih čini angažovanijim i odgovornijim, jer će baš oni izvještavati o određenoj problematici.

Učenici se vraćaju u matične grupe. Svaki od 4 člana izvještava o onome što su pročitali i o čemu su diskutovali u ekspertskoj grupi (najprije član ekspertske grupe 1, zatim 2 itd...).

Nakon 10 minuta, učenici na chart papiru sažimaju u 1 ili 2 rečenice najbitnije što su čuli od svakog člana ekspertske grupe.

Tako ćemo dobiti galeriju radova gdje će svaka grupa predstaviti što su upamtili i što je njima bilo bitno o samom pojmu, uzrocima, fazama i oblicima trgovine ljudima.

Učenici obilaze galeriju, porede radove, komentarišu, možda i traže neka pojašnjenja od drugih grupa ukoliko im radovi nijesu bili dovoljno jasni.

Završni komentar nastavnika, koji sažima najbitnije karakteristike trgovine ljudima. Nastavnik ističe da je ovo pojava koja se dešava i u našoj sredini, ali da cilj skretanja njihove pažnje na trgovinu ljudima nije da se izazove strah, već da znaju šta treba da im probudi oprez i podstakne ih da konsultuju bliske odrasle (kao što je to na primjer zahtjev neke odrasle osobe da nikome ne govore o njihovom kontaktu i sl.).

1.2. PRIMJER II

Tema: Trgovina ljudima (osnovne karakteristike)

Cilj: Upoznati djecu sa pojmom trgovine ljudima i njenim osnovnim karakteristikama
Razviti svijest kod djece o ovoj problematici u cilju prevencije. Širenje znanja
o pojavi trgovine ljudima kod nastavnika, roditelja i šire javnosti.

Proces se odvija kroz:

- ✓ upoznavanje učenika sa realnom situacijom trgovine ljudima (putem video materijala)
- ✓ upoznavanje učenika sa bitnim aspektima određenja trgovine ljudima (prevara, prodaja, eksploatacija, itd.)
- ✓ organizovanje izložbe na temu trgovine ljudima u holu škole

Materijal potreban za rad:

- ✓ video materijal „Human Trafficking“, I dio
- ✓ stikeri

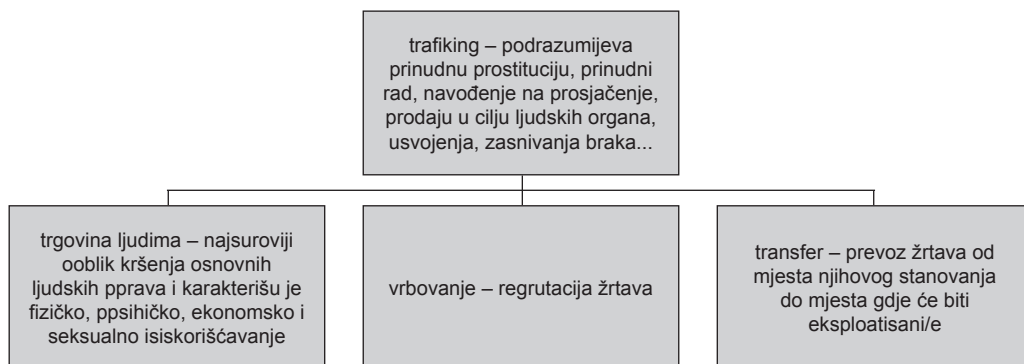
Realizacija:

Uvodni dio časa:10 min.

Nastavnik poziva učenike da na stikerima (koje im je podijelio) zapišu na šta ih asocira riječ trgovina ljudima.

Lijepi stikere na chart tablu i analizira ih zajedno sa učenicima. Podsjeća učenike na istorijat trgovine ljudima kroz istoriju (robovlasništvo, feudalizam).

Poslije diskusije na chart tabli zapisuje:

Centralni dio časa: 30 min.

Učenicima se prikaže video snimak koji govori o situaciji trgovine ljudima, prikazujući i dio realnih iskustava bivših žrtava. Nakon toga slijedi diskusija koju nastavnik usmjerava ka prepoznavanju osnovnih elemenata trgovine ljudima: prevare, prisile, eksploatacije, uspostavljanja ropskog odnosa, ukidanja slobode kretanja, itd. Diskutovani materijal nastavnik može povezati i sa pravima djeteta sa kojima su učenici već upoznati u okviru građanskog vaspitanja. U tom smislu se video snimak može analizirati i sa aspekta ljudskih prava koja su prikazanim žrtvama bila uskraćena.

Video materijal može biti podsticaj da se ukaže i na oblike trgovine ljudima ili na faze ovog procesa, već u skladu sa smjerom u kojem krene diskusija učenika i procjenom nastavnika šta bi učenicima bilo korisno da čuju.

U završnom komentaru, pored ponovnog isticanja osnovnih karakteristika trgovine ljudima i ostalih važnih podataka koji su bili dio diskusije, nastavnik skreće pažnju učenicima da se ova pojava dešava i u našoj sredini, te da je cilj njihovog upoznavanje sa svim informacijama koje su danas čuli važan početni korak u njenoj prevenciji.

Na kraju, nastavnik dijeli učenike u tri grupe i daje im zadatak za naredni čas:

- *prva grupa piše esej na temu trgovine ljudima*
- *druga likovno oživljava pročitano pjesmu na ovu temu*
- *treća pronalazi fotografije i isječke iz novina sa ovom temom*

Na narednom času građanskog obrazovanja se postavi pano u holu škole, u cilju podizanja svijesti o trgovini ljudima.

1.3. PRIMJER III

Tema: Trgovina ljudima (osnovne karakteristike)

Cilj: Upoznati djecu sa pojmom trgovine ljudima i njenim osnovnim karakteristikama
Razviti svijest kod djece o ovoj problematici u cilju prevencije.

Proces se odvija kroz:

sagledavanje zloupotrebe djeteta na primjeru bajke
upoznavanje učenika sa bitnim aspektima određenja trgovine ljudima

Materijal potreban za rad:

- ✓ papir i olovka

Realizacija:

Uvodni dio časa: 5 min.

Učenci su na prethodnom času dobili zadatak da odgledaju crtani film "Djevojčica sa šibicama" (ili da pročitaju Andersenovu bajku).

U uvodnom dijelu časa učenici iznose svoja razmišljanja i utiske (interaktivni razgovor) o tome da li djevojčica svojevrijedno radi taj posao; da li je prinuđena da radi; kakav je njen život; da li joj je uskraćeno pravo na normalan život...

Centralni dio časa: 30 min.

Nastavnik podstiče razumijevanje zloupotrebe djece postavljanjem pitanja:

- ✓ Da li znaju sličan slučaj (u okruženju, iz priče, filma...)?
- ✓ Šta je trgovina ljudima (TRAFIKING)?

Učenci će (uz nastavnikovu pomoć) pokušati da objasne pojam trgovine ljudima (kroz pojmove potražnje-robe-kupca-novca-zarade). Nastavnik na kraju rezimira diskusiju ističući da je trgovina ljudima vrbovanje (primamljivanje) ljudi, transport, skrivanje putem prijetnji, upotrebom sile, otmicom, prevarom (davanje novca ili mita da bi se osoba prevarila i prisilila) i njihovo iskorišćavanje.

Tema se dalje elaborira podsticanjem učenika da razmišljaju o mogućim vrstama iskorišćavanja. Nastavnik naglašava da je trgovina ljudima forma modernog ropstva i da predstavlja kršenje brojnih ljudskih prava i prava djeteta.

U sljedećem koraku nastavnik diskusiju usmjerava u pravcu historijata trgovine ljudima. Daje instrukciju učenicima da primjerima iz historije, književnih djela

ili filma ilustruju od kada postoji ovaj društveni problem (u formi individualnog rada i diskusije). Podsjeća ih na pojavu robovlasništva, na trgovinu Afrikancima u sjevernoj Americi, na pojave prostitucije i prosjačenja.

Rezimirajući ovaj dio diskusije, nastavnik naglašava da je trgovina ljudima globalni fenomen, koji se dešavao u različitim trenucima tokom istorije i dešava se danas, u raznim zemljama svijeta. Usmjerava pažnju učenika na činjenicu da se trgovina ljudima može obavljati u okviru jedne zemlje ili biti internacionalna; objašnjava pojam zemlje tranzita.

Dalje nastavnik usmjerava diskusiju na podložnost pojedinih osoba ulasku u lanac trgovine ljudima, navodeći učenike da razmišljaju o tome ko sve može postati žrtva. Pri tome ističe da su 50% žrtava trgovine ljudima u svijetu djeca (8.4 miliona žrtava u svijetu su djeca). Povezuje sa prethodno pominjanim vrstama eksploatacije žrtava, naglašavajući forme eksploatacije kojima su podložna djeca (seksualna eksploatacija, prisila na prosjačenje, zloupotreba u cilju vršenja kriminalnih radnji, trgovina radi usvojenja,...). Nastavnik skreće pažnju učenicima da su djevojčice u većoj mjeri podložne da postanu žrtve i daje obrazloženje ove pojave.

Na prethodnu diskusiju se nadovezuje upoznavanje sa načinima vrbovanja. Nastavnik pita učenike što misle da bi mogle biti zamke trgovaca ljudima. Rezimirajući njihovu diskusiju, naglašava nuđenje privlačnog posla, boljeg života, komunikaciju ostvarenu preko interneta, prodaju od strane porodice i kidnapovanje kao načine vrbovanja mladih.

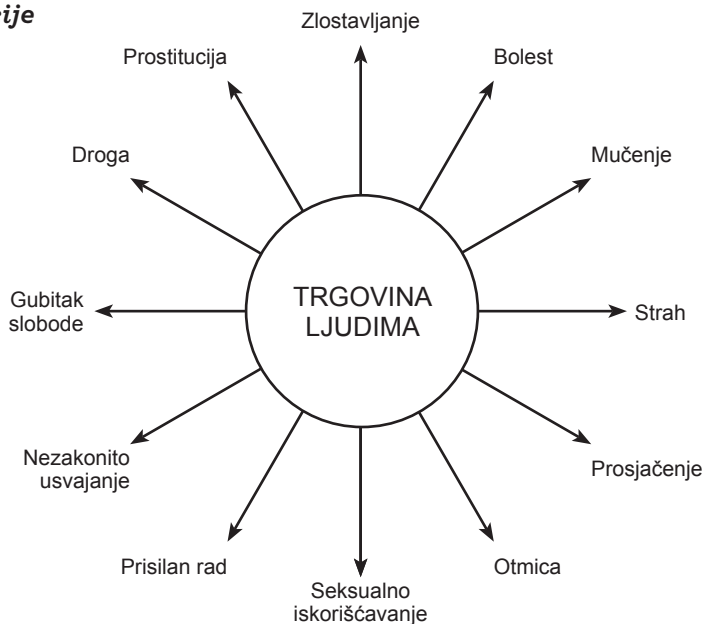
Naredna tema u cilju razumijevanja ove društvene pojave, jesu uzroci trgovine ljudima. Nastavnik podstiče diskusiju; rezimirajući je naglašava siromaštvo, slabo obrazovanje, diskriminaciju pojedinih grupa ljudi, nasilje u porodici, itd., kao važne uzroke eksploatacije ljudi od strane trgovaca.

Na kraju, nastavnik usmjerava pažnju učenika na posljedice trgovine ljudima. U završnom komentaru ovog dijela diskusije ističe psihološke posljedice (traumatizovanost žrtve), fizičke (bolesti i tjelesna oštećenja izazvana prisilom na vršenje određenih aktivnosti i nasiljem nad žrtvom) i društvene (odbacivanje žrtve od strane sredine nakon izlaska iz lanca trgovine ljudima).

Završni dio časa:.....10 min.

Nastavnik traži od učenika njihove asocijacije na pojavu trgovine ljudima; zapisuje ih na tabli, na pr. kao u priloženim grafikonu.

**Asocijacije
učenika**

Komentarišući grafikon, nastavnik rezimira cjelukupnu diskusiju na temu trgovine ljudima:

- Što je trgovina ljudima?
- Kad je ova pojava nastala?
- Koliko je rasprostranjena?
- Koje su najugroženije kategorije ljudi?
- Koji su motivi (zašto)?
- Koje su posljedice?
- Koji su oblici trgovine?

Naglašava da je trgovina prisutna i u našoj sredini, te da je cilj njihovog upoznavanja sa ovom pojavom osnaživanje da je prepoznaju i zaštite sebe i druge.

2.1. PRIMJER I

Tema: Kako da prepoznam i spriječim trgovinu ljudima

Cilj: Podstaći spremnost učenika da zaštite sebe i druge od ulaska u lanac trgovine ljudima

Proces se odvija kroz:

- ✓ upoznavanje učenika sa organizacijama i institucijama uključenim u borbu protiv trgovine ljudima i njihovom ulogom u ovoj oblasti
- ✓ senzibilizaciju učenika za potencijalne načine vrbovanja budućih žrtava

Materijal neophodan za rad:

- ✓ priča o Marku
- ✓ odlomak iz knjige „Ispovijest iz harema-trgovina bijelim robljem“
- ✓ papir i olovka

Realizacija:

Uvodni dio časa: 15 min.

Na prethodnom času građanskog vaspitanja učenici su dobili zadatak da pregledaju po internetu koje su sve institucije i organizacije u našoj zemlji uključene u borbu protiv trgovine ljudima i na koji način se time bave. Ovaj čas počinje njihovim kratkim izvještajem.

Nastavnik u kratkom završnom komentaru rezimira najbitnije i dodaje ukoliko neka važna institucija ili organizacija nisu pomenute ili ukoliko nije pomenuta neka njihova važna funkcija.

Glavni dio časa: Ovo se može desiti svakome..... 35 min.

Čas počinje sljedećom pričom: Roditelji imaju dva dječaka: Stefana koji je srednjoškolac i Marka, budućeg studenta. U poodmaklim su godinama, pritom nijesu školovani i nemaju zapošljenje. Djecu izdržavaju baveći se poljoprivredom, skromnog su materijalnog stanja. Oba dječaka su primjeri u svom kraju. Marko ima ambicije da studira u većem gradu, a kada bi mu se pružila mogućnost volio bi da ode i u inostranstvo. Odličan je učenik- savršen u svim oblastima.

U kafiću pored škole u koji često odlazi sa svojim društvom, upoznaje jednog čovjeka koji kaže da radi u turističkoj agenciji. Pored ostalog, imaju i program razmijene učenika, te nudi Marku da se ove godine u to uključi. Može da bira da li bi otišao u Italiju ili Rusiju. Dječak se prijavljuje. Upoznaje roditelje sa

svojom odlukom i obrazlaže im njene pozitivne strane. Međutim, iako nijesu dovoljno edukovani, roditelji strijepe i bez znanja svoga djeteta počinju tragati za informacijama o ovoj razmjeni.

Priča se ovdje za sada zaustavlja. Nastavnik dijeli učenike u šest grupa: prva grupa predstavlja roditelje, druga grupa predstavlja školu, treća MUP, četvrta Centar za socijalni rad, a peta nevladinu organizaciju koja se bavi pružanjem pomoći žrtvama trgovine ljudima. Dobijaju zadatak da iz svoje pozicije razmisle šta bi mogli učiniti u ovoj situaciji, šta bi bilo u njihovoj nadležnosti, kako bi spriječili da Marko postane žrtva. Šesta grupa će za to vrijeme pripremiti skeč koji će da prikaže akciju bilo kog od pomenutih aktera i efekat koji je ta akcija imala na dalji Markov život, na način na koji to učenici zamisle. I u slučaju da učenici predvide sretan kraj, kao i u slučaju da predvide nesretan kraj, skeč pruža mogućnost za komentare i edukativne uvide.

Grupe dobijaju 20 minuta za rad.

Prvih pet grupa izvještava. Ostali komentarišu.

Nakon prezentacija, šesta grupa izvodi skeč. Ostali komentarišu.

U završnom komentaru nastavnik naglašava da postoji mreža institucija i organizacija koje mogu reagovati u situacijama kada sumnjaju na pojavu trgovine ljudima, te da je važno prepoznati znake potencijalne opasnosti i obratiti se nadležnima kako bi zaštitili sebe i druge. Iako su mladi, imaju kontrolu i moć da reaguju u svom društvenom okruženju.

Završni dio časa:.....10 min.

Na kraju, učenici čuju jednu istinitu priču u kojoj djevojka nije prepoznala opasnost, te se nije zaštitila – priču koja, na žalost, nema sretan kraj kao priča o Marku koju su oni osmislili.

Istinita priča Beograđanke koja je četiri godine provela u jednom arapskom haremu u Dubaiju. Posle dramatičnog raspleta događaja i kraćeg boravka u Turskoj, u Beograd se vratila krajem 1995. godine. Sada živi na Novom Beogradu.

Odlomak iz knjige „Ispovijest iz harema-trgovina bijelim robljem“ pronađen na internetu:

“Jedna devojka mi je prišla, pomilovala me po grudima i upitala da li mi je ovo prvi put da idem kod Gospodara. Klimnula sam glavom. Ne plaši se, kazala je ona, nas dve imamo iskustva. Posle pola sata, možda ceo sat, nisam imala osećaj za vreme, u sobi se čulo nešto kao muzički instrument. Trajalo je to nekoliko sekundi, devojke su izašle iz bazena. Došlo je vreme da upoznam Gospodara.”

Ona je, naravno, na prevaru odvedena tamo. Inace je plavuša, atraktivnog izgleda. Kao takvu, primijetili su je jedan Arapin i Amerikanac koji su joj obećali posao u Milanu (rad u butiku). Kada je došla u Milano, sačekao je Amerikanac koji joj rekao da hitno moraju u Ujedinjene Arapske Emirate jer je tamo sastanak njihovih direktora pa će i njih usput upoznati. Kada su došli u Dubai, odveo je u kuću nekog bogatog Arapina i tu počinje njena priča...

Kratak komentar učenika o tome što misle o sudbini ove djevojke sada u svijetlu novih znanja (što je to mogla da uradi da se zaštiti, a nije; koje su to bile sumnjive okolnosti u kojima nije prepoznala opasnost, i sl.).

2.2. PRIMJER II

Tema: Kako da prepoznam i spriječim trgovinu ljudima¹³

Cilj: Podstaci spremnost učenika da zaštite sebe i druge od ulaska u lanac trgovine ljudima

Proces se odvija kroz:

- ✓ upoznavanje sa mogućim načinima vrbovanja
- ✓ upoznavanje sa čestim pogrešnim uvjerenjima koja mogu podstaći mlade da postanu žrtve trgovine ljudima
- ✓ upoznavanje sa nekim od institucija uključenim u borbu protiv trgovine ljudima

Materijal neophodan za rad:

- ✓ unaprijed pripremljen skeč sa učenicima

Ovo bi mogao da bude primjer za uviđanje greške koju i roditelj može da napravi misleći dobro svom djetetu.

Realizacija:

Nastavnik sa petoro učenika prethodno priprema skeč koji prikazuje roditeljski sastanak povodom profesionalnog usmjeravanja učenika za upis u srednju školu. Jedan učenik predstavlja pedagoga, jedan učenik je u ulozi razrednog starješine, a troje učenika glume roditelje. Radnja u skeču se razvija na sljedeći način:

Pedagog iznosi mišljenje sa svoje tačke gledišta (što želi i može dijete, a ne što želi roditelj). Zatim razredni starješina govori da treba uskladiti uspjeh, želje djeteta i mogućnost roditelja. Na to jedan od roditelja ističe da djeca mogu i više nego što mi mislimo, a treba voditi računa i o zapošljavanju i pokazuje konkurs koji je vidio u novinama.

Konkurs glasi: „Dodite svi koji želite da upišete što želite, da završite školu u inostranstvu a da ne olakšate džep vašim roditeljima; posao je zagarantovan. Vaše je da se javite na konkurs ili pozovete ovaj broj telefona, ostalo je naša briga.“

Roditelji se okupljaju oko reklame naglašavajući da je ovo za odlične učenike. Raspituju se i zapisuju broj telefona.

¹³ Tema je planirana da se realizuje sa učenicima koji su prethodno upoznati sa osnovnim karakteristikama trgovine ljudima.

Pedagog uzima broj ne govoreći ništa roditeljima.

Ovde se skeč prvi put prekida. Nastavnik pita učenike u publici kako im se čini ovaj konkurs – ima li u toj ponudi nešto što bi moglo pobuditi sumnju u ponudu iz oglasa?

Rezimirajući diskusiju učenika, nastavnik navodi niz pogrešnih uvjerenja koja čine mlade podložnim da postanu žrtve trgovine ljudima:

- *lako je obezbijediti upis u škole u inostranstvu,*
- *moguće je školovati se u inostranstvu za male iznose ili besplatno,*
- *lako je naći posao, pogotovo u inostranstvu ako znaš „prave ljude“,*
- *od plate za poslove niže stručne spreme se može lijepo živjeti u inostranstvu, itd.*

Nakon toga se skeč nastavlja.

Roditelji prijavljuju djecu na konkurs.

Sljedeća scena prikazuje razgovor pedagoga sa roditeljima. Pedagog pita da li su roditelji razgovarali sa ljudima iz agencije koja je objavila konkurs. Roditelji kažu da nijesu, ali je važno da je školovanje besplatno, a uz to garantuje i zaposlenje. Dodaju da treba da potpišu ugovor i da djeca idu da se smjeste ranije kako bi upoznali mjesto u kome će boraviti.

Pedagog ih pita da li imaju broj telefona ustanove u kojoj će djeca boraviti i saznaje da nemaju.

Na ovom mjestu nastavnik ponovo prekida skeč i pita učenike u publici šta misle da li se u ovom dijelu priče pojavljuje nešto što bi moglo biti sumnjivo. Šta bi roditelji mogli da urade da provjere ponudu?

Nastavak skeča pokazuje jedan od mogućih pravaca akcije kada se posumnja da bi iza neke ponude mogla kriti trgovina ljudima.

Pedagog uzima broj iz oglasa i razgovara sa ljudima iz agencije. Shvata iz priče da oni ne garantuju ništa van granica zemlje i da ih na granici preuzima druga, lokalna agencija. Odlučuje da svoju sumnju podijeli sa Centrom za socijalni rad, MUP-om... (skeč prikazuje razgovore).

Posljednja scena: pedagog u svojoj kancelariji prepričava razrednom starješini

(sa početka skeča) kako se cio događaj završio.

Pošto je policija bila obaviještena o sumnjivom transportu djece, pratila je kombi kojim su djeca prešla granicu. Tamošnja policija, obaviještena unaprijed od policije zemlje iz koje su djeca, je pratila kombi. Umjesto na aerodrom sa kojeg su trebali da lete u zemlju u kojoj bi se školovali, kombi se upućuju na drugu stranu. Dolazi do primopredaje djece i plaćanja. Policija reaguje i vraća djecu u matičnu zemlju.

Završni komentar u kojem nastavnik još jednom rezimira uobičajene načine vrbovanja, pogrešna uvjerenja koja čine mlade osjetljivim na ponude trgovaca, kao i neke od institucija koje mogu pomoći u sprečavanju trgovine ljudima.

2.3. PRIMJER III

Tema: Kako da prepoznam i spriječim trgovinu ljudima¹⁴

Cilj: Podstaći spremnost učenika da zaštite sebe i druge od ulaska u lanac trgovine ljudima

Proces se odvija kroz:

- ✓ upoznavanje učenika sa mogućim načinima vrbovanja
- ✓ podsticanje proaktivnog stava u cilju izbjegavanja ponuda vrbovatelja

Materijal potreban za rad:

- ✓ oglasi iz novina

Realizacija:

Uvodni dio časa: 15min.

Na početku časa nastavnik podijeli djeci male oglase. Djeca čitaju. Komentarišu koji oglasi nijesu poželjni da stoje na stranicama dnevne štampe i zbog čega. Razgovara se o sadržaju tih oglasa.

Nastavnik naglašava na koji način neki od oglasa mogu predstavljati vrbovanje budućih žrtava trgovine ljudima.

Pita učenike da li su možda čuli za nekog ili znaju nekog ko je bio žrtva. Ukoliko neko od učenika ima takvo iskustvo, podijeli ga sa ostalima. Nastavnik navodi učenike da razmišljaju o tome ko su ljudi koji se bave trgovinom ljudima; kako ih nazivamo; koga oni najčešće vrbuju.

Centralni dio časa: 30min.

Nastavnik kaže da je jedan od čestih načina vrbovanja djevojaka davanje obećanja mladića o bogatom, lagodnom životu, ukoliko pođu sa njim u inostranstvo. Traži dobrovoljce da odigraju jednu takvu scenu, na način na koji oni misle da se to dešava.

Učenik i učenica pripremaju kratak role play. Nastavnik prati njihove dogovore tokom pripreme kako bi im pomogao da scenu realno osmisle.

¹⁴ Tema je planirana da se realizuje sa učenicima koji su prethodno upoznati sa osnovnim karakteristikama trgovine ljudima.

Izvode skeč.

Nastavnik vodi diskusiju ostalih učenika: Da li im takva scena djeluje poznato? Da li su čuli ili vidjeli nešto slično? Što je to u priči mladića iz skeča što je moglo da izazove sumnju djevojke u njegove namjere?

Zatim nastavnik daje instrukciju učenicima da razmisle o tome kako je sve moglo da se spriječi da ova djevojka postane žrtva trgovine ljudima. Kaže im da razmisle da li su nešto mogli da urade roditelji djevojke, na primjer u situaciji kada im je rekla za svoj odlazak? Da li su nešto mogli da urade prijatelji djevojke pod pretpostavkom da im je ona ispričala za ovu ponudu? Da li je sama djevojka mogla nešto da uradi? Ili neka druga osoba?

Poziva učenike da reakcije djevojke ili drugih kojih su se sjetili odigraju. Oni će sami reći koju su situaciju zamislili, tj. organizovati scenu za skeč – na primjer da li će oni igrati drugaricu te djevojke koja dolazi u kafić u toku ovog razgovora i čuje ga; ili će igrati majku u situaciji kada joj djevojka povjerava ponudu koju je dobila, itd.

Učenik koji ima ideju za reakciju odigrava scenu uz mladića i djevojku kao nosioce priče. Po završetku skeča svi komentarišu prikazanu reakciju – da li je bila korisna; da li je osoba mogla još nešto da uradi, ili da uradi nešto bolje, i sl.

Odigravaju se naredni skečevi dok god učenici imaju ideje za reakcije sprječavanja vrbovanja. Nakon svakog prikaza svi komentarišu adekvatnost predstavljene reakcije.

Nastavnik u završnom komentaru rezimira najčešće načine vrbovanja, kao i identifikovane načine na koje se to može spriječiti.

2.4. PRIMJER IV

Tema: Kako da prepoznam i spriječim trgovinu ljudima¹⁵

Cilj: Podstaći spremnost učenika da zaštite sebe i druge od ulaska u lanac trgovine ljudima

Proces se odvija kroz:

- ✓ upoznavanje sa dosadašnjim znanjem učenika škole o trgovini ljudima
- ✓ upoznavanje sa pojavom zloupotrebe djece
- ✓ podsticanje proaktivnog stava učenika u situacijama sumnje na trgovinu ljudima
- ✓ informisanje ostalih učenika škole o potencijalnim opasnostima – situacijama koje mogu voditi u lanac trgovine ljudima

Materijal potreban za rad:

- ✓ rezultati ankete sprovedene na učenicima viših razreda osnovne škole na temu prepoznavanja trgovine ljudima i situacija koje mogu voditi u lanac trgovine
- ✓ kreiran skeč na temu zloupotrebe djece
- ✓ izrađen pano upozorenja - PREPOZNAJ I SPRIJEČI

Realizacija:

Uvodni dio časa:

Autoriteti sa pravom i bez prava; Razlike i prepoznavanje10 min.

Tema je rađena na prvih pet časova građanskog vaspitanja u VII razredu.

Cilj radionice: Obnavljanje znanja kako razlikovati istinske, stvarne autoritete – uzore od lažnih autoriteta i autoritarnih ljudi, kao i učenje kako se suprotstaviti autoritetu koji prekorači svoju moć i zloupotrijebi svoja ovlašćenja.

Učenike podijeliti u 3 grupe:

I grupa – kratak opis autoriteta s pravom;

II grupa – kratak opis lažnog autoriteta;

III grupa – primjer silom nametnute moći.

Pošto je učenicima tema poznata mogu uvod uraditi brzo, a već su naviknuti da mogu koristiti crtež, glumu ili nešto drugo po izboru (nastavnici ovu temu mogu koristiti na različite načine).

¹⁵ Tema je planirana da se realizuje sa učenicima koji su prethodno upoznati sa osnovnim karakteristikama trgovine ljudima.

Centralni dio časa: 30 min.

Na kraju prethodnog časa na kojem su se učenici upoznali sa osnovnim karakteristikama trgovine ljudima, podijeljeni su u četiri grupe.

Prva grupa je dobila zadatak da zajedno sa nastavnikom napravi anketu namijenjenu vršnjacima, putem koje bi provjerili njihovo poznavanje trgovine ljudima (u kojoj meri umiju da prepoznaju opasnosti koje vode u lanac trgovine, kao i u kojoj mjeri mogu da prepoznaju da je neka osoba sa kojom imaju kontakt eventualno žrtva). Do sljedećeg časa treba da anketiraju dvadesetoro učenika i da zajedno sa nastavnikom pripreme rezultate ankete koje bi predstavili ostalim učenicima u razredu.

Druga grupa je dobila zadatak da osmisli i pripremi skeč u kojem bi predstavili jednu situaciju zloupotrebe djece, po svom viđenju.

Treća grupa je dobila zadatu situaciju, za koju treba da osmisli šta bi se moglo preduzeti da se pomogne djetetu iz priče.

Priča je sljedeća: Drugarica iz odjeljenja koja je odličan đak, dobija loše ocjene i često napušta časove. Oblači se sasvim drugačije, a na pitanja što se događa, izbjegava da odgovori i odlazi. Često odlazi kolima sa vama nepoznatim čovjekom...

Četvrta grupa dobija zadatak da napravi pano upozorenja „PREPOZNAJ I SPRIJEČI“ čiji bi cilj bio da učenike škole upozna sa situacijama koje mogu voditi u lanac trgovine ljudima.

Na ovom času, grupe prezentuju svoje zadatke i produkte. Ostale grupe postavljaju pitanja, komentarišu, dopunjavaju, objašnjavaju nepoznate pojmove. Četvrta grupa, objašnjavajući svoj pano, slike i parole koje su izabrali, ističu broj telefona besplatne SOS linije za antitrafiking (11 6666). Postavljaju pano u holu škole, kako bi edukovali i ostale učenike.

Na kraju časa nastavnik zaključuje diskusiju kroz sljedeća pitanja:

- ✓ Da li je postignut cilj časa?
- ✓ Koja ste nova iskustva stekli?
- ✓ Da li ste imali problema u radu grupe i prilikom istraživanja?
- ✓ Da li ste sada više u stanju da prepoznate opasne situacije i osobe?
- ✓ Da li znate kome se sve možete obratiti za pomoć ako ste primijetili nešto sumnjivo?

3.1. PRIMJER I

Tema: Uloga institucija i organizacija u spriječavanju trgovine ljudima i njihova međusobna povezanost¹⁶

Cilj: Upoznati učenike sa institucijama i organizacijama koje su uključene u borbu protiv trgovine ljudima i oblicima pomoći koje one mogu pružiti u cilju zaštite žrtava; pružiti učenicima doživljaj društvene moći u svom okruženju.

Proces se odvija kroz:

- ✓ stvaranje poželjne atmosfere u odjeljenju
- ✓ upoznavanje sa institucijama i organizacijama koje su uključene u borbu protiv trgovine ljudima

Materijal neophodan za rad:

- ✓ papir A3 formata sa ispisanim nazivima institucija i organizacija (na svakom papiru je napisan naziv jedne institucije/organizacije)
- ✓ chart table
- ✓ markeri

Realizacija:

Uvodni dio časa: Povratak sa pustog ostrva.....15min.

„Nakon brodoloma svi ste se našli na pustom ostrvu, ali nekako treba i da se vratite na kopno. Jedino što imate je po jedna stijena za prelazak. Papir koji će dobiti svako od vas predstavlja vašu stijenu. One stolice tamo su kopno (na drugi kraj učionice se prethodno postave stolice koje predstavljaju kopno), a sve između vas i kopna je voda. U vodi su ajkule koje su mnogo gladne.... Vaš zadatak je da svi dođete do kopna. Međutim, postoji još jedno važno pravilo – kada tvoja stijena bude postavljena u vodu, ti moraš biti PRVA osoba koja će na nju da stane (posle tebe, mogu stajati drugi, ali tvoja noga mora PRVA da stane na tvoju stijenu). Stijenu koja je spuštена ne možete pomjerati. Važno je da svi uspijete da dođete do ostrva, a da ne upadnete u more, jer ako jednog pojeduu ajkule – zadatak nije riješen.“

Pitanja za razmjenu:

- ✓ Kako je protekao povratak sa pustog ostrva?
- ✓ Što je bilo najvažnije za uspjeh grupe?
(zajedništvo, dogovor, saradnja, dosjetljivost...)

¹⁶ Tema je planirana da se realizuje sa učenicima koji su prethodno upoznati sa osnovnim karakteristikama trgovine ljudima.

Idealno, nadovežite se na ono što su djeca već rekla i postojeće iskustvo malo uopštite na funkcionisanje svakog uspješnog tima. Možete im reći: „Za uspješno rješavanje ovog zadatka, ali i za uspjeh bilo koje grupe, neophodno je da svi imamo isti cilj, da se napravi dogovor a zatim da sarađujemo na ostvarenju cilja.“

U daljem toku nastavnik uz pripremljena pitanja podstiče djecu na razgovor o trgovini ljudima, sa namjerom da ih podsjeti na osnovne karakteristike ove pojave (prevara, prinuda, eksploatacija, držanje u ropskom odnosu). Nakon toga ističe da je cilj ovog časa upoznavanje učenika sa institucijama i organizacijama koje su uključene u borbu protiv trgovine ljudima.

Glavni dio časa:.....25min.

„Sada ćete jedno po jedno otvoriti „stijene“ (papir koji ih je predstavljao) i čitati sadržaj. Jedan učenik na čart tabli ispisuje nazive institucija i organizacija koje se bore protiv trgovine ljudima. Nastavnik redom objašnjava šta koja od institucija/organizacija predstavlja i čime se bavi.

Na kraju ispisati broj SOS telefona .

U zaključku nastavnik naglašava da im njihovo poznavanje ovih institucija i organizacija daje moć da pomognu nekom za koga misle da je žrtva ili da bi to mogao postati. Iako su mladi, nisu bespomoćni u svom okruženju.

Završni dio časa: “Priča za laku noć” 5min.

“U jednom selu živio je nestašni dječak koji je svojim drugovima, a i svim seljinima pravio velike probleme. Uvijek je razmišljao kako da nekog nadmudri i napravi neku pakost. U istom selu je živio mudri stari čovjek kod koga su svi išli na savjete. Odluči tako nestašni dječak da nadmudri mudrog starog čovjeka i ismije ga pred čitavim selom. Odlučio je da uzme ptičicu u ruke i upita starog mudrog čovjeka da li je živa ili mrtva. Ovako je razmišljao: “Ako kaže da je ptica mrtva ja ću je pustiti i ona će odletjeti, ako kaže da je živa ja ću je zgnejčiti i ona će umrijeti. Kako god odgovori neće biti tačno i selo će ga ismijati”.

Kada je došao ispred starog mudrog čovjeka i upitao ga za pticu starac mu je odgovorio: “Sudbina te ptice je u tvojim rukama”.

Čas završiti poukom iz ove priče da je sudbina svakog od nas kao i kolektivna u našim rukama i da treba da svako od nas da svoj doprinos u borbi protiv negativnih pojava u društvu.

3.2. PRIMJER II

Tema: Uloga institucija i organizacija u spriječavanju trgovine ljudima i njihova međusobna povezanost¹⁷

Cilj: Upoznati učenike sa institucijama i organizacijama koje su uključene u borbu protiv trgovine ljudima i oblicima pomoći koje one mogu pružiti u cilju zaštite žrtava; pružiti učenicima doživljaj društvene moći u svom okruženju.

Proces se odvija kroz:

- ✓ podsjećanje učenika na određenje fenomena trgovine ljudima
- ✓ upoznavanje sa institucijama i organizacijama koje čine mrežu pomoći žrtvama trgovine ljudima kroz konkretne primjere

Materijal potreban za rad:

- ✓ stikeri
- ✓ papir i olovka.

Realizacija:

*Na tabli ispišemo **naslov radionice i cilj:***

CILJ RADIONICE JE DA SE UČENICI UPOZNAJU SA TIM ŠTA MOGU I ŠTA TREBA DA URADE KAD PREPOZNAJU SLUČAJEVE TRGOVINE LJUDIMA I DJECOM I KOJE INSTITUCIJE I ORGANIZACIJE MOGU DA KONTAKTIRAJU

Uvodni dio časa:

brainstorming na temu: Trgovina ljudima i djecom10 min.

Učenici na raznobojnim papirićima napišu po jednu riječ koja ih asocira na trgovinu ljudima / djecom. Papiriće lijepimo na tablu. Nastavnik ili jedan od učenika iščitava sve asocijacije bez komentara. Kada su sve asocijacije pročitane, nastavnik ih rezimira ističući najbitnije i podsjećajući učenike na određenje trgovine ljudima kojim su se bavili na prethodnoj radionici.

Centralni dio časa: *Organizacije i institucije kojima se treba obratiti u cilju zaštite žrtava, na primjerima trgovine ljudima ... 30 min.*

Nastavnik podsjeti učenike da će se danas baviti organizacijama i institucijama kojima se možemo obratiti kako bismo pomogli žrtvama trgovine ljudima. Uvede učenike u ovu temu navodeći institucije i organizacije koje čine mrežu pomoći žrtvama, kroz razgovor provjeri da li učenici znaju oblast rada i nadležnosti pomenutih institucija/organizacija i pruži im dodatne informacije ukoliko su im potrebne.

¹⁷ Tema je planirana da se realizuje sa učenicima koji su prethodno upoznati sa osnovnim karakteristikama trgovine ljudima.

Nakon toga, učenici se dijele u tri grupe pomoću jedne od tehnika podjele. Ako se radi o djeci, recimo, podjela pomoću bombona: u činiji izmiješamo bombone (koje smo prethodno pripremili) i ponudimo ih učenicima. Oni koji odaberu bombone koji na omotu, recimo, imaju nacrtanu višnju pripadaju prvoj grupi, jabuku drugoj, a pomarandžu trećoj ili slično..

Zadatke prethodno zapisane na Flip-chartu ili tabli pokažemo učenicima i objasnimo svakoj grupi pojedinačno. Sve vrijeme dok traje ovaj korak zadaci stoje na tabli kao podsjetnik učenicima.

Zadatak za I grupu:

Podijeliti grupi dnevnu štampu i/ili časopise koje smo prethodno donijeli (izabrati novine u kojima se nalazi tekst o nekoj situaciji trgovine ljudima) sa zadatkom da pronađu tekstove u kojima mogu da prepoznaju primjere trgovine ljudima, te da probaju da navedu institucije i organizacije kojima se u tom slučaju može obratiti kako bi se pružila pomoć žrtvi.

Zadatak za II grupu:

Da navedu slučajeve trgovine ljudima koje su gledali na tv-u ili slušali o njima na radiju, da o tome porazgovaraju unutar grupe, te da probaju da navedu institucije i organizacije kojima bi se u tim slučajevima moglo obratiti.

Zadatak za III grupu:

Da na Internetu pronađu (u većini škola postoji Internet) primjere trgovine ljudima i da navedu institucije i organizacije kojima bi se u tim slučajevima trebalo obratiti.

Na kraju po jedan učenik iz svake grupe izvještava sve ostale učenike o tome šta je bio njihov zadatak, koje su primjere oni pronašli, koje su institucije i organizacije oni naveli i na koji način te institucije/organizacije mogu pomoći žrtvi iz primjera.

Nastavnik sve vrijeme zapisuje na tabli institucije i organizacije koje su grupe navele.

U toku izvještavanja učenika ispravlja greške u funkciji i nadležnosti institucija/organizacija ukoliko je to potrebno. Kada su grupe završile sa izvještavanjem, nastavnik rezimira navodeći institucije i organizacije koje su učenici naveli i dodaje institucije/organizacije koje učenici nisu pomenuli, objašnjavajući njihovu ulogu. Upoznaje učenike sa funkcionisanjem Kancelarije za borbu protiv trgovine ljudima Vlade Crne Gore i ispisuje broj SOS telefona. Naglašava da iako su mladi imaju moć da pomognu žrtvama ili potencijalnim žrtvama, oslanjajući se na mrežu organizacija i institucija koje se time bave.

3.3. PRIMJER III

Tema: Uloga institucija i organizacija u spriječavanju trgovine ljudima i njihova međusobna povezanost¹⁸

Cilj: Upoznati učenike sa institucijama i organizacijama koje su uključene u borbu protiv trgovine ljudima i oblicima pomoći koje one mogu pružiti u cilju zaštite žrtava; pružiti učenicima doživljaj društvene moći u svom okruženju.

Proces se odvija kroz:

- ✓ *prepoznavanje institucija i organizacija uključenih u borbu protiv trgovine ljudima*
- ✓ *upoznavanje sa oblicima pomoći koje institucija i organizacije mogu pružiti žrtvama i potencijalnim žrtvama trgovine ljudima kroz primer istinite priče*
- ✓ *informisanje o lokacijama i kontakt telefonima pomenutih institucija i organizacija.*

Materijal neophodan za rad:

- ✓ *papir i olovka*
- ✓ *stikeri*
- ✓ *priča o devojčici Ani*
- ✓ *powerpoint prezentacija o aktivnostima /uslugama nadležnih institucija i organizacija*
- ✓ *mapa Podgorice ili nema karta*
- ✓ *slike institucija i organizacija*

Realizacija:

Na samom početku nastavnik pozdravlja učenike i govori im da će na današnjem času raditi jednu veoma važnu i korisnu radionicu na temu trgovina djecom.

Nastavnik: Tema naše radionice je „Šta mogu da uradim ako prepoznam slučaj trgovine ljudima”, odnosno saznaćete šta vi, iz pozicije učenika, možete da uradite kada prepoznate da je neko od drugova i drugarica iz škole i okruženja žrtva trafikinga, kao i to koje sve institucije i organizacije mogu, treba i kako da pomognu u prevenciji i zaštiti djece u ovim situacijama.

Na prethodnim časovima saznali ste šta je trgovina ljudima, kako je prepoznati, kako preventivno djelovati i sl. što svakako olakšava i rad na ovom času.

¹⁸ Tema je planirana da se realizuje sa učenicima koji su prethodno upoznati sa osnovnim karakteristikama trgovine ljudima.

Uvodni dio časa: Identifikacija..... 8 min.

Nastavnik zamoli učenike da na stikerima koje su unaprijed dobili pojedinačno napišu nazive svih institucija i organizacija za koje misle da im mogu biti od koristi u pružanju pomoći prepoznatoj žrtvi trafikinga. Napomene da se to odnosi i na državne institucije, kao što je na pr. škola ili policija, kao i na nevladine organizacije koje se bave pružanjem pomoći žrtvama (ukoliko znaju za njih).

Kada završe, učenici lijepe stikere na flip chart.

Nastavnik iščitava nazive institucija i organizacija i dopunjava ako učenici nijesu naveli neku od značajnijih.

Rezimirajući uvodnu aktivnost nastavnik govori da su učenici odjeljenja prepoznali više institucija i organizacija koje mogu pomoći djeci, žrtvama trafikinga, ali da će se na času zadržati na pet onih koje imaju najvažniju ulogu u pružanju podrške i zaštite ove djece, a to su: škola, Centar za socijalni rad, policija, zdravstvene ustanove i NVO.

Glavni dio časa:..... 30 min.

Nastavnik dijeli učenike na pet grupa, tako da svaka grupa predstavlja jednu instituciju ili organizaciju. Svaka grupa dobija koverat sa zadatkom i pričom o djevojčici Ani (može i insert iz filma).

Prethodno su na listovima ispisani nazivi pomenutih institucija i organizacija koje učestvuju u zaštiti djece. Raspoređeni su po stolovima, tako da se učenici grupišu oko njih.

Instrukcije za grupe su sljedeće:

Zadatak I grupe - Škola i vršnjaci:

Sastavite i napišite listu načina i oblika pomoći, koje bi škola mogla pružiti i koje bi vršnjaci mogli pružiti kako bi pomogli da djevojčica Ana ne postane žrtva trgovine ljudima. Razmišljajte o tome šta biste vi iz pozicije učenika mogli da učinite, koga biste u okviru škole mogli da obavijestite i šta bi oni mogli da preduzmu kako bi se pomoglo Ani.

Ako vam ostane vremena kada to završite, razmislite i napišite šta bi to vršnjaci i škola mogli da učine da mladima generalno pomognu da ne postanu žrtve trgovaca i kako bi mogli pomoći djetetu u vašoj sredini koje je bilo žrtva.

Zadatak II grupe - Centar za socijalni rad:

Sastavite listu načina i oblika pomoći koje Centar za socijalni rad može pružiti djevojčici Ani. Kada to završite, razmislite i zapišite šta bi to Centar za socijalni rad mogao da učini da spriječi da mladi postaju žrtve trgovine ljudima i šta može da učini da pomogne žrtvama kada izađu iz lanca trgovine ljudima.

Zadatak III grupe - Policija:

Napišite listu načina i oblika pomoći koje policija može da pruži djevojčici Ani. Kada to završite, razmislite i napišite šta mislite da policija može učiniti da spriječi da mladi postaju žrtve trgovine ljudima i šta može učiniti da zaštiti mlade koji jesu žrtve.

Zadatak IV grupe- Zdravstvene ustanove:

Napišite listu načina i oblika pomoći koje zdravstvene ustanove mogu da pruže djevojčici Ani. Kada to završite, razmislite i napišite šta bi zdravstvene ustanove mogle učiniti da spriječe da mladi postaju žrtve trgovine ljudima i šta mogu učiniti da pomognu mladoj osobi koja jeste žrtva nakon što izađe iz lanca trgovine ljudima.

Zadatak V grupe - NVO:

Sastavite listu načina i oblika pomoći koje nevladine organizacije mogu da pruže djevojčici Ani. Kada to završite razmislite i napišite šta bi nevladine organizacije koje se ovom oblašću bave mogle učiniti da spriječe da mladi postaju žrtve trgovine ljudima i šta mogu učiniti da pomognu žrtvi nakon izlaska iz lanca trgovine ljudima.

Dok učenici rade, nastavnik obilazi grupe, prati i usmjerava njihov rad.

Kada završe, predstavnici grupa prezentuju rezultate rada. Ostale grupe ih dopunjuju ukoliko imaju dodatnih ideja.

Nakon toga nastavnik putem projektora i laptopa predstavlja aktivnosti i vidove socijalne zaštite važnih institucija i organizacija u prevenciji i pružanju podrške djeci, žrtvama trafikinga. Predstavi učenicima i vladinu Kancelariju za borbu protiv trgovine ljudima.

U zaključku nastavnik ističe da postoji više izvora, institucija i organizacija u društvu koji nam mogu pomoći u prevenciji i spriječavanju trgovine ljudima i djecom, odnosno da je u pitanju čitava jedna mreža institucija i organizacija. Ta mreža pomaže da svi budemo bezbjedni. Znanje o djelovanju ovih institucija i organizacija koje su stekli im daje moć da reaguju i zaštite sebe i druge.

Završni dio časa: *Obilježavanje na mapi Podgorice..... 7 min.*

U ovom dijelu časa na pripremljenoj mapi Podgorice (ili nijemoj karti) učenici zajedno sa nastavnikom lijepe unaprijed pripremljene slike važnijih institucija i organizacija sa adresom i brojevima telefona na odgovarajuće lokacije grada.

Zaključak:

Rezimirajte ovu aktivnost tako što ćete im reći:

Samim tim što znamo kako nam koja institucija i organizacija može pomoći, osjećamo se sigurnije, snažnije, slobodnije. Sada znamo kome možemo da se obratimo.

Svako od nas može da da svoj doprinos, ali je isto tako važno da znamo gdje da tražimo pomoć. Najmanje što možemo da uradimo je da pomognemo i sebi i drugu, tj. da prijavimo nekom od odraslih i tražimo njegovo mišljenje i pomoć.

Prilog:

Priča o Ani

Ana ide u deveti razred osnovne škole. U posljednje vrijeme povremeno se viđa sa jednim momkom u dvorištu i oko škole. On često razgovara sa njenim drugovima i drugaricama. Sigurno voli da se druži sa njima. Jednog dana rekao je Ani da je lijepa djevojka i da želi da joj pomogne da iskoristi tu njenu blagodat. Predložio joj je da odu u inostranstvo gdje će je prijaviti na takmičenje - izbor za mis. On joj je garantovao uspjeh. Ana je odlučila da se povjeri drugarici. Kasnije se pokazalo da je Ana mogla biti žrtva trafikinga, ali je drugarica na pravi način reagovala i spasila.

DODATNI MATERIJAL ZA NASTAVNIKE

ULOGA ŠKOLE:

- *Edukacija nastavnika na ovu temu koji će na časovima odjeljenjske zajednice govoriti o ovim preventivnim aktivnostima i prepoznavanju problema;*
- *Uvrstiti ove sadržaje u okvire izbornih predmeta, sekcija i sl;*
- *Obilježavanje značajnih datuma koji se odnose na borbu protiv trafikinga;*
- *Saradnja sa roditeljima djece, centrom za socijalni rad, policijom itd;*
- *Obezbjeduje aktivnosti pružanja pomoći takvoj djeci od strane nastavnika i vršnjaka (vršnjačke grupe);*
- *Škola pruža pomoć u otkrivanju, učešću u prikupljanju podataka o žrtvi;*
- *Predstavlja podršku u tretmanu i praćenju djece, žrtava trafikinga;*
- *Edukuje učenike o načinima izbjegavanja zamki trgovaca ljudima (namamljivanja žrtava);*
- *Upoznaje učenike sa faktorima rizika koji su vezani za potpadanje pod uticaj trgovaca;*
- *Učenici se edukuju kako ne bi etiketirali takvu djecu, izlagali ih socijalnoj izolaciji;*
- *Učenici se edukuju i ohrabruju da prijave slučajeve jer time pomažu i sebi i drugima;*
- *Sarađuje sa svim institucijama koje se bave ovim problemom u cilju preventivnog djelovanja;*
- *Podržava programe kao što je policajac u zajednici.*

ULOGA VRŠNJAKA:

- *Učenici se obraćaju odjeljenjskom starješini, pedagoško-psihološkoj službi, vršnjacima, roditeljima, predmetnom nastavniku, upravi škole i time pomažu i sebi i drugu;*
- *Pružaju pomoć vršnjacima rizičnih grupacija u prihvatanju školskih obaveza i socijalizaciji;*
- *Učenici se bore da škole budu dostupne svoj djeci (rizične grupe);*
- *Uticaj vršnjaka jednih na druge na ovom uzrastu je veoma velik i time je značajno pokušati pomoći drugu ili drugarici;*

- *Učenici treba da znaju da djeca imaju pravo da budu zaštićena;*
- *Putem Đačkog parlamenta informisati učenike o pravima djeteta i boriti se za pružanje pomoći djeci, žrtvama trafikinga;*
- *Kroz rad vršnjačke edukacije pomoći svojim vršnjacima;*
- *Postaviti kutiju povjerenja;*
- *Zalaganje da sva djeca škole budu uključena u preventivne aktivnosti;*
- *Edukacija učenika o trgovini ljudima i kako je prepoznati;*
- *Da djeca iz rizičnih sredina budu prihvaćena od strane vršnjaka;*
- *Pomoć drugova je značajna u oporavku vršnjaka od trauma koje su doživjeli (zajedničke aktivnosti, druženja, savjeti);*
- *Da su odgovorni i prema sebi i prema drugu koji je žrtva trafikinga i prijave ovaj vid nasilja i time mu pomognu.*

ULOGA ZDRAVSTVENIH USTANOVA:

- *Dužne su obezbijediti sve vrste pregleda kako bi se utvrdilo zdravstveno stanje žrtve i pružila pomoć i liječenje;*
- *Potrebno je nagovoriti druga ili drugaricu da se obrati zdravstvenoj ustanovi;*
- *Obezbjeđuju razvojna savjetovališta za ovu populaciju;*
- *Pružaju psihološku, psihijatrijsku i socijalnu zaštitu žrtvi;*
- *Opšti zdravstveni pregledi, specijalistički pregledi i laboratorijske analize su dostupne;*
- *Anonimno testiranje na HIV, hepatitis B i C (kao i povjerljivo savjetovanje prije i poslije testiranja);*
- *Ljekarski pregledi u cilju prikupljanja dokumentacije potrebne za ostvarivanje prava u sudskim postupcima.*

ULOGA CENTRA ZA SOCIJALNI RAD:

- *Po saznanju o slučaju trafikinga odmah provjerava navode i izlazi na lice mjesta;*
- *Zakazuje razgovor u centru i u zavisnosti od slučaja osobu upućuje u zdravstvenu ustanovu radi izvještaja o povredama i u policiju radi podnošenja prijave;*
- *Obezbjeđuje zaštitu porodicama, pojedincima, djeci u riziku;*
- *Centar donosi odluku o daljem zbrinjavanju djeteta, obezbjeđuje smještaj i adekvatan tretman;*

- Obično škola upućuje zahtjev Centru koji je dužan da zaštiti djecu;
- Centar prati i pruža pomoć žrtvama trgovine ljudima (medicinska pomoć, novčana, pravna, psihosocijalna);
- Sa žrtvom radi multidisciplinarni tim;
- Dužnost Centra je da vodi adekvatnu evidenciju o slučaju;
- Socijalni radnik pruža zaštitu i podršku u sudnici.

ULOGA POLICIJE:

- Policija ima zadatak da otkriva lica koja su učinila krivično djelo- trgovina ljudima;
- Ona podnosi krivičnu prijavu državnom tužiocu ako je evidentan slučaj trgovine ljudima;
- Dužna je da sarađuje sa svim institucijama koje mogu da pomognu trafikovanoj žrtvi;
- Policijski inspektor obavlja razgovor sa žrtvom i štiti je;
- Prva je kojoj su dostupne određene informacije o postojanju sumnje o izvršenju krivičnog djela;
- Prati i istražuje razne akcije;
- Policija preduzima sve operativne radnje radi sprečavanja ili otkrivanja krivičnog djela trgovine djecom;
- U školi prva karika pomoći može biti školski policajac;
- Garantuje bezbjednost žrtvama trafikinga;
- Pomaže u identifikovanju i otkrivanju trafikovanih žrtava;
- Sprovodi razne preventivne akcije u cilju sprečavanja trafikinga;
- Brine se da te žrtve ne budu krivično gonjene za djela koja su počinila pod prinudom;
- Organizuju i obezbjeđuju njihovo učešće u istražnom postupku i svjedočenje na sudu;
- Sarađuje sa NVO i obezbjeđuje boravak žrtvama u njihovim skloništima.

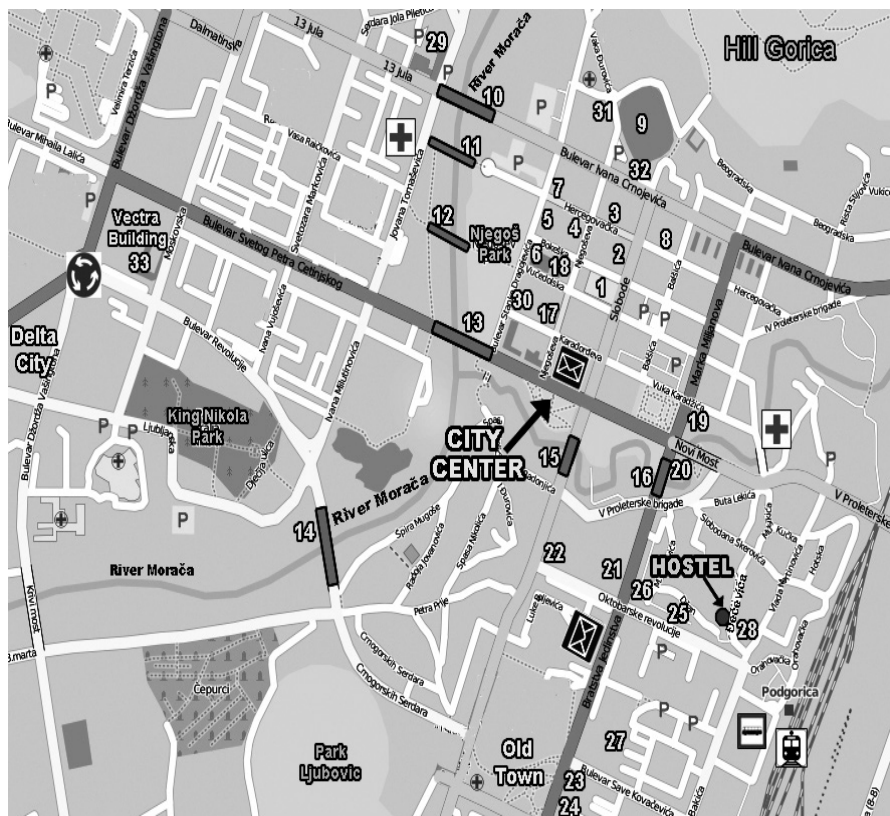
ULOGA KANCELARIJE NACIONALNOG KOORDINATORA ZA BORBU PROTIV TRGOVINE LJUDIMA:

- Koordinira radom svih institucija uključenih u borbu protiv trgovine ljudima;
- Planira koje radnje konkretno preduzeti u prevenciji i sprečavanju trafikinga;

- *Primjenjuje međunarodne standarde i razvija saradnju na nacionalnom i međunarodnom nivou;*
- *Obezbjeđuje program prevencije i zaštite žrtava;*
- *Prati dosljedno sprovođenje strategije i akcionih planova za borbu trgovine ljudima;*
- *Inicira unapređuje zakonske regulative kada je u pitanju trgovina ljudima;*
- *Organizuje javne kampanje u cilju podizanja nivoa svijesti ljudi.*

ULOGA NVO :

- *Pružaju asistenciju šticećenicima/ama koji/e borave u Skloništu*
- *Pružaju psiho-socijalnu i pravnu podršku potencijalnim žrtvama, odnosno žrtvama, posredovanje i zastupanje njihovih interesa kroz institucije*
- *Upućuju zahtjeve nadležnim institucijama za pružanje besplatne psihološke, medicinske, pravne i druge pomoći*
- *Sarađuju sa centrima za socijalni rad na ostvarivanju prava potencijalnih žrtava iz oblasti socijalne, dječje i porodične zaštite*
- *Pružaju pomoć pri integraciji i reintegraciji potencijalnih žrtava i u slučaju dobrovoljnog povratka u zemlju porijekla.*

Korisni telefoni:

SOS linija za žrtve trgovine ljudima
116666

Kancelarija za borbu protiv trgovine
ljudima +382 20 225 845

Uprava policije 122

Hitna pomoc 124

IZVORI I LITERATURA

IZVORI

1. *Nacionalna strategija za borbu protiv trgovine ljudima (2012 – 2018. godine)*
2. *Akcioni plan za implementaciju strategije za borbu protiv trgovine ljudima za period 2012 – 2013. godine;*
3. *Akcioni plan za implementaciju Strategije za borbu protiv trgovine ljudima za 2014. godinu*
4. *Sporazum o međusobnoj saradnji u oblasti borbe protiv trgovine ljudima*
5. *Sporazum sa Unijom poslodavaca Crne Gore*
6. *Ustav Crne Gore*
7. *Krivični zakonik Crne Gore “Službeni list RCG”, br. 70/2003,13/2004, 47/2006 i “Službeni list CG”, br. 40/2008, 25/2010, 32/2011, 40/2013 i 56/2013.*
8. *Zakonik o krivičnom postupku “Službeni list CG”, br. 57/2009 i 49/2010.*
9. *Zakon o sudovima “Službeni list RCG”, br. 5/2002, 49/2004 i Službeni lisu CG”, br. 22/2008, 39/2011, 46/2013 i 48/2013.*
10. *Zakon o državnom tužilaštvu “Službeni list RCG”, br. 69/2003 i “Službeni lisu CG”, br. 40/2008, 39/2011 i 46/2013.*
11. *Zakon o besplatnoj pravnoj pomoći “Službeni list CG”, br. 20/2011 od 15.4.2011. godine.*
12. *Porodični zakon “Službeni list RCG”, br.1/2007 od 9.1.2007. godine.*
13. *Zakon o prekršajima “Službeni list Crne Gore”, br.1/2011, 6/2011 i 39/2011*
14. *Zakon o zaštiti svjedoka”Službeni list RCG”, br. 65/2004*
15. *Konvencija UN o pravima djeteta*
16. *Konvencija Ujedinjenih nacija protiv transnacionalnog kriminala; Protokol za prevenciju, suzbijanje i kažnjavanje trgovine ljudskim bićima, naročito ženama i djecom, koji dopunjava Konvenciju Ujedinjenih nacija protiv transnacionalnog organiziranog kriminala; Protokol protiv krijumčarenja migranata kopnom, morem i zrakom, koji predstavlja dopunu Konvencije Ujedinjenih nacija protiv transnacionalnog organiziranog kriminala, 2000.*
17. *Evropska konvencija o ljudskim pravima i osnovnim slobodama, Savjet Evrope, 1950.*
18. *Konvencija Savjeta Evrope o borbi protiv trgovine ljudima, 2005.*

LITERATURA:

1. D. Cuk Milankov: *Priručnik za nastavnike osnovnih škola za interaktivni rad sa djecom u programu zaštite prava djeteta i prevencije trgovine djecom*; Save the Children UK, Program za Crnu Goru; Podgorica, 2007
2. Priručnik za direktnu asistenciju žrtava trgovine ljudima, 2007, IOM
3. Pregled djelovanja nadležnih institucija za zaštitu djece žrtava trgovine ljudima – referalni mehanizmi, Save the children, Norway
4. Problemi djece i omladine u kontekstu ljudskih prava u BiH, grupa autora, RABIC/IBHI, Sarajevo,
5. Borba protiv trgovine ljudima, Prirucnik za nastavnike, NVO Astra 2011. godina;

INTERNET IZVORI:

<http://www.antitrafficking.gov.me/kancelarija>

<http://www.pravda.gov.me/ministarstvo>

<http://www.mps.gov.me/ministarstvo>

<http://www.unicef.org/montenegro/>

<http://www.mup.gov.me/upravapolicije/naslovna>